Татарстан Республикасы
Зәй муниципаль районы Якты Күл авыл җирлеге Советы
КАРАРЫ

№ 130 **20.12.2018 ел.**

Татарстан Республикасы Зәй муниципаль районы Якты Күл авыл җирлеге территориясен төзекләндерү кагыйдәләрен раслау турында

«Россия Федерациясендә җирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында» 2003 елның 6 октябрендәге 131-ФЗ номерлы Федераль законы, «Татарстан Республикасында җирле үзидарә турында» 2004 елның 28 июлендәге 45-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законы, Татарстан Республикасы Зәй муниципаль районы Якты Күл авыл җирлеге Уставы нигезендә, Татарстан Республикасы Зәй муниципаль районы Якты Күл авыл җирлеге Советы

КАРАР ИТТЕ:

1. Татарстан Республикасы Зәй муниципаль районы Якты Күл авыл җирлеге территориясен төзекләндерү кагыйдәләрен расларга (кушымта).
2. Зәй муниципаль районы Якты Күл авыл җирлеге Советының 20.06.2012 елның 66 нчы номерлы «Зәй муниципаль районы Якты Күл авыл җирлеге территориясендә тышкы төзекләндерү, территорияләрнең санитар эчтәлеге, җыештыру һәм чисталык тәэмин итү кагыйдәләре» карары үз көчен югалткан дип санарга.
3. Әлеге карарны массакүләм мәгълүмат чараларында бастырып чыгарырга, «Татарстан Республикасы хокукый мәгълүмат рәсми порталында» (PRAVO.TATARSTAN.RU), авыл җирлеге мәгълүмат стендлары һәм Зәй муниципаль районы сайтының «Авыл җирлекләре» бүлегендә урнаштырырга.
4. Әлеге карарның үтәлешен контрольдә тотуны үз җаваплылыгымда калдырам.

Совет Рәисе,
Якты Күл авыл җирлеге башлыгы **З.З.Мухтаров**

Зәй муниципаль районы Якты Күл авыл җирлеге Советының 20.12.2018 елның 130 номерлы карарына Кушымта

ТАТАРСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ЗӘЙ МУНИЦИПАЛЬ РАЙОНЫ ЯКТЫ КҮЛ АВЫЛ ҖИРЛЕГЕ
ТЕРРИТОРИЯСЕН ТӨЗЕКЛӘНДЕРҮ КАГЫЙДӘЛӘРЕ

I. Гомуми нигезләмәләр

1. Татарстан Республикасы Зәй муниципаль районының Якты Күл авыл җирлеге территориясен төзекләндерү кагыйдәләре (алга таба - кагыйдәләр) «Россия Федерациясендә җирле үзидарәне оештыруның гомуми принциплары турында» 2003 елның 6 октябрендәге 131-ФЗ номерлы Федераль законда каралган вәкаләтләрне тормышка ашыру кысаларында, әйләнә-тирә мохитне саклау, халыкның санитар-эпидемиологик иминлеге, Россия Федерациясенең, Татарстан Республикасының һәм муниципаль норматив хокукый актлары нигезендә эшләнгән.
2.Әлеге кагыйдәләр оештыру-хокукый формасына бәйсез рәвештә барлык физик һәм юридик затлар тарафыннан да үтәлергә тиеш.
3.Әлеге кагыйдәләр җирлек территориясендә эшли һәм таләпләр билгели:
- алар урнашкан биналарны (торак йортларны да кертеп), корылмаларны һәм җир кишәрлекләрен тиешле Биналарның һәм корылмаларның тышкы кыяфәтенә карап тоту буенча;
- төзекләндерү һәм аларны үтәү буенча эшләр исемлегенә;
- төзекләндерүдә биналарның (биналарның) һәм корылмаларның милекчеләренең катнашу тәртибен билгеләүгә;
-җирлек территориясен төзекләндерүне оештыру буенча (урамнарны яктырту, территорияне яшелләндерү, урам исемнәре һәм йортлар номерлары белән күрсәткечләр кую, кече архитектура формаларын урнаштыру һәм карап тоту).
4. Территорияләрне төзекләндерү элементларын проектлау һәм урнаштыру шәһәр төзелеше һәм җир законнары, махсус нормалар һәм кагыйдәләр, дәүләт стандартлары, җирдән файдалану һәм төзелеш кагыйдәләре, билгеләнгән тәртиптә расланган проект документлары нигезендә гамәлгә ашырыла.
5. Әлеге кагыйдәләр җирлек территориясендә көнкүреш һәм сәнәгать калдыкларын җыю, чыгару, ташу, утильләштерү һәм эшкәртү буенча мөнәсәбәтләрне җайга салмый.

Төп төшенчәләр

6. Әлеге кагыйдәләрне гамәлгә ашыру максатларында түбәндәге төшенчәләр кулланыла:
җирле әһәмияттәге автомобиль юлы - транспорт чаралары хәрәкәте өчен билгеләнгән һәм автомобиль юлына бүлеп бирелгән полоса чикләрендә һәм аларда урнашкан җир кишәрлекләрен яисә конструктив элементлар (юл полотносы, юл өслеге һәм мондый элементлар) һәм аның технологик өлеше булган юл

корылмалары-саклагыч юл корылмалары, ясалма юл корылмалары, җитештерү объектлары, автомобиль юлларын төзекләндерү элементларын үз эченә алган транспорт инфраструктурасы объекты;

фасадның архитектур үзенчәлекләре-фасадның, әйләнә-тирә шәһәр төзелеше мохитенең конструктив һәм эстетик сыйфатларын чагылдыра торган бик яхшы характеристика (стиль һәм композицион бөтенлек, ритм, ярашлылык һәм пропорциональ булу, визуаль кабул итү, ачык һәм ябык киңлекләр балансы);

бесфон конструкцияләре-тышкы мәгълүмат чараларын әзерләү ысулы, анда конструкция аерым хәрефләрдән, билгеләнүләрдән, билгеләрдән, декоратив элементлардан тора;

территорияне төзекләндерү - муниципаль берәмлек территориясен төзекләндерү кагыйдәләре белән билгеләнгән чаралар комплексын тормышка ашыру, муниципаль берәмлек территориясенең санитар һәм эстетик торышын тәэмин итүгә һәм яхшыртуга, торак пунктларның территорияләрен һәм мондый территорияләрдә урнашкан объектларны, шул исәптән гомуми файдаланудагы территорияләрне, җир кишәрлекләрен, биналарны, төзелмәләрне, корылмаларны карап тотуга юнәлтелгән эшчәнлек;

вертикаль яшелләндерү-балкон, лоджия, галерея, терәк диварлар һәм тдп. кертеп, биналарның һәм корылмаларның алгы өслекләрен куллану, аларга стационар һәм мобиль яшел үсентеләр урнаштыру өчен;

витрина - фасадның бер өлешен биләп торган тоташ пыяладан ясалган проем (тәрәзә, витраж) ;

барлыкка килгән төзелешнең тышкы күренеше - җирлекнең тышкы кыяфәтен формалаштыручы биналарның һәм территорияләрнең архитектур-сәнгать һәм шәһәр төзелеше үзенчәлекләре;

яктыртуның тышкы ысулы-мәгълүмати конструкцияне яктырту ысулы, шул ук вакытта мәгълүмат кыры аңа җибәрелгән ут чыганагы белән яктыртыла;

квартал эчендәге (җирле) юл-магистраль урамнардан торак йортлар төркемнәренә һәм кварталның башка урыннарына транспорт һәм җәяүлеләр хәрәкәте өчен билгеләнгән автомобиль юлы;

төзекләндерүне торгызу-юлның бөтен киңлегенә асфальт катламын сыйфатлы торгызу, хуҗалык юлы, тротуар, бордюр ташын кире урнаштыру, туфракның уңдырышлы катламын торгызу, газон үләннәре чәчү һәм бозылган яшел үсентеләр утырту өчен тырмаларга ремонт ясау, реклама конструкцияләрен һәм төзекләндерүнең башка элементларын торгызуны үз эченә алган эшләр комплексы;

газон - утырту өчен фон, парк корылмалары һәм ландшафт композициясенең мөстәкыйль элементы булган махсус сайланган үлән катламы, шулай ук табигый үлән үсемлеге;

җирлек территориясе - муниципаль берәмлек чикләрендәге территория;

мәгълүмат тапшыруның динамикалы ысулы-мәгълүмат алмашуны күз алдында тота торган электрон чыганакларны һәм таблоларны кулланып мәгълүмат тапшыру ысулы;

йорт-ишегалды корылмалары булган шәхси торак йорт һәм әлеге йорт урнашкан җир участогы;

ишегалды корылмалары-җир кишәрлегендә урнашкан вакытлыча ярдәмче корылмалар (баз, күгәрчен оялары, сарайлар һәм б.);
йорт билгеләре - аншлаг (урам, мәйдан, проспект исеме күрсәткече), номер билгесе (йорт һәм корпус номеры күрсәткече), подъезд һәм фатирлар номеры күрсәткече, инвалидлар өчен объектның һәркем өчен мөмкинлегенең халыкара символы, флаглар, истәлекле такталар, полигонометрик билге, янгын гидранты күрсәткече, грунт геодезик билгеләр күрсәткече, магистраль камералары һәм суүткәргеч челтәр кое күрсәткечләре, бистә канализациясе җайланмалары күрсәткече, җир асты газүткәргеч корылмалары күрсәткече);
бина-капиталь төзелеш объекты, ул автоном рәвештә төзелергә, төзекләндерелергә һәм кулланылырга мөмкин булган бердәм күләмле төзелеш системасын тәшкил итә (төзелешкә бер рөхсәт нигезендә төзелгән);
яшел үсентеләр-табигый һәм ясалма рәвештә барлыкка килгән агач-куак һәм үләннәр җыелмасы (шул исәптән парклар, урманнар, аеруча саклаулы табигать территорияләре, бульварлар, скверлар, бакчалар, газоннар, чәчәк түтәлләре, шулай ук аерым торучы агачлар һәм куаклар да кертеп);
җир кишәрлеге - җир өслегенең бер өлеше, ул аны аерым бер әйбер сыйфатында билгеләргә мөмкинлек бирә;
җир эшләре-җирне чыгару, грунт җәю, поселение территориясенең камилләштерелгән яки грунт катламын бозып яисә юлларны һәм тротуарларны җәю (җәю) белән бәйле эшләр;
инженерлык коммуникацияләре-инженерлык-техник тәэмин итү челтәрләре: суүткәргеч, канализация, җылылык, торба үткәргечләр, электр тапшыру линияләре, элемтә һәм башка инженерлык корылмалары, җирлек территориясендә булганнарын яисә сузыла торган я башка инженерлык корылмалары;
авыл җирлегенең тарихи территорияләре-Россия Федерациясе халыкларының мәдәни мирас объектлары (тарих һәм мәдәният һәйкәлләре), аларны саклау һәм куллану турында Россия Федерациясе законнары нигезендә билгеләнгән. Җирлекнең тарихи территорияләренең гомуми чикләре Башкарма комитетның муниципаль хокукый актлары белән раслана;
түбә яшелләндерү-аларда архитектура-ландшафт объектлары (газоннар, чәчәк түтәлләре, бакчалары, агачлар һәм куаклар белән мәйданчыклар һәм башкалар) төзү өчен бина һәм корылмаларның түбәләрен куллану.);
яңгыр канализациясе (яңгыр канализациясе) - өске (яңгыр, тал), су сибү һәм дренаж суларын транспортлау өчен билгеләнгән инженерлык корылмалары (желоблар, яңгыр кирәк-яраклары, лотоклар һәм торбалар) белән технологик бәйле комплекс;
яктылык - яктылык агымының характеристикасын алмаштыруны күздә тота торган (төс, ачыклык, чират кертү һәм тдп.);
тышкы яктырту-тәүлекнең караңгы вакытында магистральләрне, урамнарны, мәйданнарны, паркларны, скверларны, бульварларны, ишегалларын һәм җирлекнең җәяүлеләр юлларын яктырту өчен билгеләнгән элементлар җыелмасы;
килеп туган төзелешнең тышкы архитектур йөзен бозу-урнаштыруга рөхсәт ителгән һәм рөхсәт ителмәгән тышкы мәгълүмат урнаштыру чараларының төренә һәм төренә карата таләпләрне, шул исәптән әлеге Кагыйдәләр белән билгеләнгән тышкы кыяфәтләргә яки мондый конструкцияләрне урнаштыру урынына таләпләрне,

гамәлдәге җирлек төзелешенең тышкы архитектур йөзен саклау зарурлыгын исәпкә алып, үтәмәү;
рөхсәтсез чүплек-рөхсәтсез калдыклар ташлау (урнаштыру) яисә каты көнкүреш калдыклары, эре габаритлы, төзелеш калдыклары, юридик яки физик затлар эшчәнлеге барышында барлыкка килгән башка чүп-чар ташлау, 50 кв. метрдан артык мәйданда һәм 30 куб. метрдан артык мәйданда;
стационар булмаган сәүдә объекты-инженер-техник тәэмин итү челтәрләренә тоташу (технологик тоташтыру) булмауга карамастан, җир участогы белән ныклы бәйләнмәгән вакытлыча корылма яки вакытлыча корылма, шул исәптән күчмә корылма;
яшелләндерү-муниципаль берәмлек мохитен үсемлек компонентларын актив куллану белән тәэмин итүче территорияне төзекләндерү һәм ландшафт оешмасы элементы, шулай ук инженерлык әзерлегенең төрле төрләре буенча эшләр үткәрү (вертикаль планлаштыру, террасирование, кронирование һәм башкалар) һәм яшелләндерелгән территорияләрне төзекләндерү: агачлар, шул исәптән эре агачлар, куаклар утырту, үләнле газоннар, чәчәк түтәлләре, әлпинарийлар һәм рокарийлар булдыру, махсус бакчалар һәм башкалар белән бәйле комплекслы процесс.;
гомуми файдаланудагы яшелләндерелгән территорияләр - гомуми файдалану территорияләрендә урнашкан скверлар, парклар, бакчалар һәм бульварлар;
чикләнгән территория - предприятиеләрнең, оешмаларның, учреждениеләрнең яшелләндерелгән территорияләре;
махсус билгеләнештәге яшелләндерелгән территорияләр-санитар зоналар, су саклау зоналары, зиратларны яшелләндерү, питомниклар үсентеләр;
аеруча саклаулы табигать территорияләре - җир участоклары, су өслеге һәм һава тирәлеге, алар өстендә аерым табигать саклау, фәнни, мәдәни, эстетик, рекреацион һәм сәламәтләндерү әһәмияткә ия булган объектлар урнашкан, алар җирле үзидарә органнары карарлары белән тулысынча яки өлешчә хуҗалык куллануыннан алынган һәм алар өчен махсус саклау режимы билгеләнгән табигый комплекслар һәм объектлар урнашкан;
җәмәгать транспортын көтү тукталышы-җәмәгать транспорты тукталышлары, пассажирларны утырту һәм төшерү зонасы һәм җәмәгать транспорты пассажирларын көтү зонасы булган махсус җиһазландырылган мәйданчык;
калган фасадның алгы ягы - фасадның бөтен яссылыгын яки аның шактый өлешен биләп торган тоташ пыяладан эшләнгән фасад;
ачык ысулы подсветки-ысулы подсветки мәгълүмати конструкцияләр, шул ук вакытта чыганагы света түгел, каршылыклар өчен аны тарату;
җирлек панорамасы-ачык киңлектән кабул ителә торган (яр буе, мәйдан, су объектлары акваторияләре, күренеп торган һәм күзәтү мәйданчыклары), җирлек биләмәсен һәм силуэтын ачып бирә;
бинаның фасадларын (фасадларның төс ягыннан карары) колористик хәл итү паспорты-җирлек территориясендә урнашкан аерым стоящего бинаның фасадын бер архитектура һәм төс чишелешен билгели һәм аның тышкы бизәлешенә таләпләрне билгели торган килешенгән һәм билгеләнгән тәртиптә расланган документ;
җәяүлеләр зоналары-транзит хәрәкәт итү максатларында һәм билгеле бер характеристикаларга ия булган җир өсте һәм җир өсте җәмәгать транспорты

тукталышлары, хезмәт күрсәтү объектларының, тарих һәм мәдәният һәйкәлләренең, рекреацияләрнең һәм т .п. ның югары концентрациясе, җәяүлеләр агымының суммар тыгызлыгы. Җәяүлеләр зоналары эспланадаларда, җәяүлеләр урамнарында, торак пункт мәйданы мәйданының җәяүле өлешләрендә формалашырга мөмкин;
йорт яны территориясе-күпфатирлы йорт урнашкан җир участогы, яшелләндерү һәм төзекләндерү элементлары белән, әлеге йортны хезмәт күрсәтү, эксплуатацияләү һәм төзекләндерү өчен билгеләнгән һәм күрсәтелгән җир кишәрлегендә урнашкан объектлар;
якын-тирә территория-мондый җир кишәрлеге барлыкка килгән һәм аның чикләре Татарстан Республикасы законы белән билгеләнгән тәртип нигезендә муниципаль берәмлек территориясен төзекләндерү кагыйдәләре билгеләнгән очракта, бина, корылма, җир участогы янындагы Гомуми файдаланудагы территория;
продуктивные хайваннар һәм кош - бу хайваннар һәм кошлар, алар берничә тапкыр яки даими кулланыла алу өчен азык-төлек кебек сөт, йон, йомырка һәм башка;
тышкы мәгълүмат чараларын (паспорт) урнаштыру проекты-төзекләндерү элементының тышкы кыяфәтен һәм урнашу урынын билгели торган башкарма комитет карары белән расланган, ә атап әйткәндә тышкы мәгълүмат чараларын билгели торган һәм аны идентификацияләү өчен кирәкле башка белешмәләрне үз эченә алган билгеләнгән формадагы документ;
территорияне санитар чистарту-билгеле бер территориядән җыю, каты көнкүреш һәм зур габаритлы калдыкларны чыгару һәм утильләштерү (зарарсызландыру) ;
ут корабы-тышкы мәгълүмат чараларын әзерләү ысулы, аның белән конструкция бер күләмдә яки эчке яктырткыч белән күләмле элементлар булып тора;
авыл хуҗалыгы хайваннары - терлекчелек һәм башка авыл хуҗалыгы продукциясе җитештерү өчен кулланыла торган хайваннар, кыйммәтле мехлы хайваннар, куяннар, умарталар һәм башкалар.;
төзелгән муниципаль контрактлар нигезендә җирлек территориясен төзекләндерү өлкәсендә эшчәнлекнең махсус төрләрен гамәлгә ашыручы төрле оештыру-хокукый формадагы юридик затлар махсуслаштырылган оешмалар;
территорияләрне карап тоту-биналар, корылмалар, кече архитектура формалары, коймалар, төзелеш мәйданчыклары, яшел утыртмалар, җир кишәрлегендә урнашкан транспорт инфраструктурасы объектларын үз вакытында ремонтлау һәм карап тоту белән бәйле чаралар комплексы;
җирле әһәмияттәге юлларны карап тоту - юл, юл корылмаларының, юлларны комплекслы төзекләндерү элементларының транспорт-эксплуатация торышы тәэмин итеелә торган эшләр комплексы;
тышкы мәгълүматны урнаштыру чарасы (вывеска) - "кулланучылар хокукларын яклау турында" Федераль законның 9 статьясы нигезендә мәҗбүри булган мәгълүматны кулланучыларга җиткерү өчен биналарны мәгълүмати рәсмиләштерү максатларында товар, хезмәт күрсәтүләрне гамәлгә ашыру урынында оешмалар һәм (яисә) турыдан-туры урнашкан урында билгеләнә торган территорияне төзекләндерү элементы, аерым алганда оешманың фирма исеме (исеме), аның урнашу урыны (адресы) һәм эш режимы, шулай ук үз эченә алган мәгълүмат, ул закон үз көченә урнаштырырга яки гадәти Эшлекле әйләнеш аркасында урнаштырыла һәм реклама

белән бәйле максатларны күздә тотмый. "Тышкы мәгълүматны урнаштыру чаралары" һәм "Тышкы мәгълүмат чарасы" төшенчәләре бердәй;
суперграфика-фасадларны архитектур-сәнгатьчә бизәү алымнарын (рәсем, орнамент, барельеф, мозаика) берсе;
тактиль катлам-өслек катламының фактурасын сизелерлек үзгәртү белән катлам;
җирлек территориясенең аерым статусына һәм (яки) югары мәдәни - рекреацион һәм социаль кыйммәтенә ия булган территориясенең әлеге Кагыйдәләр белән җирлекнең тышкы архитектур йөзен саклау максатларында тышкы мәгълүмат урнаштыруның рөхсәт ителгән һәм рөхсәт ителмәгән төрләре, шул исәптән мондый корылмаларга карата таләпләр билгеләнә торган төрләре һәм төрләре билгеләнә;
территорияләрне җыештыру-җитештерү һәм куллану калдыкларын җыю, махсус билгеләнгән урыннарга чыгару, башка чүп-чар, кар чыгару, шулай ук халыкның экологик һәм санитар-эпидемиологик иминлеген тәэмин итүгә һәм әйләнә-тирәлекне саклауга юнәлтелгән башка чаралар;
җирлек юллары - гомуми файдаланудагы территорияләр, поселение тирәлегенең эстетикасына карата таләпләр арта торган урамнар һәм гомуми файдаланудагы территорияләр;
вәкаләтле орган-җирлек территориясен төзекләндерү эшен оештыру, координацияләү һәм контрольдә тотучы Башкарма комитет;
территорияләрне җыештыру-җитештерү һәм куллану калдыкларын җыю, махсус билгеләнгән урыннарга чыгару, башка чүп-чар, кар чыгару, шулай ук халыкның экологик һәм санитар-эпидемиологик иминлеген тәэмин итүгә һәм әйләнә-тирәлекне саклауга юнәлтелгән башка чаралар;
җирлек юллары - гомуми файдаланудагы территорияләр, поселение тирәлегенең эстетикасына карата таләпләр арта торган урамнар һәм гомуми файдаланудагы территорияләр;
вәкаләтле орган-җирлек территориясен төзекләндерү эшен оештыру, координацияләү һәм контрольдә тотучы Башкарма комитет;

II. Территорияләрне төзекләндерүгә, карап тотуга һәм җыештыруга гомуми таләпләр

7. Төзекләндерү, карап тоту һәм җыештыру өчен җирлек территориясе һәм анда урнашкан барлык биналар (шул исәптән торак йортлар) һәм корылмалар (алга таба - биналар, корылмалар) тиеш.

8. Гомуми файдаланудагы территорияләрне, шул исәптән урамнар, юллар, җирле әһәмияттәге автомобиль юллары, яр буе, скверлар, пляжлар, башка объектлар белән шөгыльләнүче җир кишәрлекләрен карап тотуны һәм җыюны оештыруны вәкаләтле органнар үз вәкаләтләре чикләрендә гамәлгә ашыра.

9. Оештыру-хокукый рәвешләренә карамастан, физик һәм юридик затлар милек хокукында үз карамагындагы җир участогы территориясен һәм башка мәҗбүри хокукта (алга таба - җир кишәрлекләре хокукына ия затлар), шулай ук гамәлдәге законнарда һәм әлеге Кагыйдәләрдә каралган күләмдә биналар, корылмалар территорияләрен мөстәкыйль рәвештә яисә махсус оешмаларны үз акчалары хисабына җәлеп итү юлы белән карап тотуны һәм җыюны гамәлгә ашыралар.

Әгәр бина, корылма милек хокукында яки башка әйбер яки мәҗбүри хокукта булса, җыештырылырга тиешле территория милек хокукындагы өлешкә яки күчемсез милек объектындагы башка хокукка пропорциональ рәвештә билгеләнә.

Җир участогы территориясендә төрле затларга караган берничә бина, корылмалар булса, территорияне карап тоту һәм җыештыру чикләре якларның килешүе белән билгеләнә ала.
Килешү булмаганда, җыештырылырга тиешле территория барлык милекчеләр яки биналарның, корылмаларның хуҗалары (кулланучылары) арасында тигез өлешләрдә билгеләнә.
Физик яки юридик зат карамагында булган җир кишәрлеге билгеләнгән тәртиптә рәсмиләштерелмәгән очракта, җир кишәрлегенең фактта барлыкка килгән чиге буенча җыештырылырга тиеш.
Әгәр бина, корылма милек яки башка әйбер хокукында булса, берничә кешегә мәҗбүри хокукта булса, фасадны карап тоту яклар килешүе белән билгеләнә ала.
Килешү булмаганда фасадны тоту милек хокукындагы өлешкә яки күчемсез милек объектына башка хокукка пропорциональ рәвештә башкарыла.
10. Җирле әһәмияттәге автомобиль юлларын, тротуарларны карап тоту һәм җыештыру, тәэминатчыны (подрядчы, башкаручыны) билгеләү нәтиҗәләре буенча, әлеге эш төрләрен үткәрүгә муниципаль контрактлар төзегән махсуслаштырылган оешмалар тарафыннан гамәлгә ашырыла.
11. Күпфатирлы йортларның йорт яны территорияләрен карап тоту һәм җыештыру күпфатирлы йортлар белән идарә итүнең бер ысулына туры китереп башкарыла: торак милекчеләре ширкәте яки торак кооперативы яки башка махсуслаштырылган кулланучылар кооперативы, күпфатирлы йортта гомуми милекне карап тоту һәм ремонтлау эшләрен башкаручы идарәче оешма (алга таба - идарәче оешмалар).
12. Шәхси торак йортларның территорияләрен карап тоту һәм җыештыру мондый йортларның милекчеләре (яллаучылар) тарафыннан гамәлгә ашырыла.
13. Яшелләндерү һәм төзекләндерү элементлары артыннан карап тотуны һәм карауны гамәлгә ашыралар:
1) бирелгән җир кишәрлеге чикләрендә-җир кишәрлегенең милекчеләре яисә башка хокук ияләре;
2) гомуми файдаланудагы яшелләндерелгән территорияләр чикләрендә-тәэминатчыны (подрядчы, башкаручыны) билгеләү нәтиҗәләре буенча әлеге эшләр башкаруга муниципаль контракт төзегән вәкаләтле орган яисә оешма);
3) чикләнгән яшелләндерү территорияләре (предприятиеләр, оешмалар, учреждениеләр) һәм махсус билгеләнештәге (санитар зоналар, су саклау зоналары, зиратлар, питомниклар) чикләрендә-әлеге объектларның хуҗалары;
4) йорт яны территорияләре чикләрендә - күпфатирлы йортларда торак биналарның милекчеләре яки идарәче оешмалар;
5) җир өсте коммуникацияләренең, шул исәптән электр челтәрләре, яктырту челтәрләре, радиолиннарның сак зоналарында-күрсәтелгән коммуникацияләрнең хуҗалары;
6) җир асты коммуникацияләренең сак зоналарында (әгәр урнаштыру рөхсәт ителгән булса) - күрсәтелгән коммуникацияләрнең хуҗалары.

14. Урам һәм юллардан җир асты һәм өслек сулары бүлеп бирү өчен билгеләнгән кюветларны, торбаларны, дренаж корылмаларын чистарту һәм чистарту, яңгыр канализациясе коллекторларын һәм яңгыр кирәк-яраклары коеларын чистарту аларны эксплуатацияләүче оешмалар тарафыннан башкарыла.
15. Җәмәгать бәдрәфләрен урнаштыру һәм карап тоту тәртибе гамәлдәге законнар, санитар кагыйдәләр һәм нормалар нигезендә билгеләнә.
Җаваплылык өчен санитар һәм техник торышы бәдрәф җаваплы, аларның милекчеләре, хуҗалары, арендаторлар яки махсус оешмалар, хезмәт күрсәтүдә алар торалар.
16. Төзекләндерү эшләрен башкаруның вакытлылыгы, объектларның тиешле санитар һәм техник торышын тәэмин итүне исәпкә алып, эшләрнең заказчысы тарафыннан билгеләнә.
17. Җирлек территориясен карап тоту һәм җыештыру чикләре физик һәм юридик затлар тарафыннан бирелгән җир кишәрлеге чикләре нигезендә билгеләнә (әгәр җир кишәрлеге билгеләнгән тәртиптә рәсмиләштерелмәгән булса, асылда, җир кишәрлегенең килеп туган чиге буенча).
18. Вәкаләтле орган җирлек территориясен, шул исәптән гомуми файдаланудагы территорияләрне, билгеләнгән вәкаләтләр чикләрендә карап тоту һәм җыештыру эшләренең үтәлешен контрольдә тота.

III. Алар урнашкан биналар, корылмалар һәм җир кишәрлекләрен тышкы кыяфәткә, фасадлар һәм коймалар, юллар, шәхси торак йортлар, яңгыр канализациясе челтәрләре, смотр һәм яңгыр коесы, су җибәрү корылмалары, техник элемтә чаралары, тышкы яктырту объектлары, кече архитектура формалары, стационар булмаган объектлар, төзелеш эшләре, җирләү урыннары, автотранспорт чараларын озак вакытлы һәм кыска вакытлы саклау стоянкалары карап тоту буенча таләпләр. Җирлек территориясен бәйрәмчә бизәү

Алар урнашкан биналарны, корылмаларны һәм җир кишәрлекләрен карап тоту буенча гомуми таләпләр

19. Алар урнашкан биналарны, корылмаларны һәм җир кишәрлекләрен милекчеләр яки башка хокук ияләре мөстәкыйль рәвештә йә махсус оешмаларны үз акчалары хисабына җәлеп итү юлы белән гамәлгә ашыра.
20. Алар урнашкан биналарны, корылмаларны һәм җир кишәрлекләрен үз эченә ала:
- биналарның, корылмаларның фасадларын карап тоту;
-җир участогын җыештыру һәм санитар-гигиеник чистарту;
- гражданнар, оешмалар һәм шәхси эшмәкәрләр эшчәнлеге нәтиҗәсендә барлыкка килгән җитештерү һәм куллану калдыкларын җыю һәм чыгару;
-җир участогында урнашкан яшелләндерү һәм төзекләндерү элементлары артыннан карап тоту һәм карау.
21. Бина фасадлары, корылмалар булырга тиеш түгел видимых повреждений төзелеш өлешендә, декоративной бизәкләү һәм инженерлык элементларын һәм ярдәм итәргә тиеш тиешле эстетик торышы. Бинаның фасадын буяу зыян килү фасадның гомуми мәйданының 1% тан артмаска тиеш.

Биналарның, корылмаларның фасадларын карап тоту

22. Биналарның, корылмаларның фасадларын карап тоту үз эченә ала:

- конструктив элементларны һәм фасадларны, шул исәптән керү ишекләре һәм козырекларны, балкон һәм лоджия, карнизов, канат һәм аерым баскычлар коймаларын, төшерү һәм баскычларны, витрин, декоратив детальләрне һәм башка конструктив элементларны ремонтлау һәм торгызуны үз вакытында хуплаучы, һәм аларны буяучы;
- водостокларның, су-Көнчыгыш торбаларының һәм саннарның төзек хәлдә булуын һәм карап тотуны тәэмин итү;
- герметизация, ялган кисү һәм җөйләр, ярыклар һәм выбоин;
- керү төркемнәрен, отмосткаларны, цоколь тәрәзәләрен һәм подвалларга керү юлларын торгызу, ремонтлау һәм вакытында чистарту;
- фасадларны, шул исәптән фасадларны вакытында чистарту һәм юдыру, аларның торышы һәм эксплуатацияләү шартлары белән бәйле;
- тәрәзәләрне һәм витриналар, элмә такталарны һәм күрсәткечләрне вакытында юу;
-язу, рәсемнәр, игъланнар, плакатлар һәм башка мәгълүмати-басма продукциядән, шулай ук граффити китерелгән чистарту.

23. Милекчеләр, башка биналар, корылмалар хуҗасы, встроенно-төзелеп беткән торак булмаган биналар һәм тиешле бурычлар йөкләнгән башка затлар бурычлы:

- кирәк булса да, елга бер тапкырдан да ким түгел, фасадларны чистарту һәм юу,
- кирәк булганда, әмма елга ике тапкырдан да ким түгел, язын (җылыту системаларын сүндергәннән соң) һәм көзен (җылыту сезоны башланганчы), эчке һәм тышкы өслекләрне тәрәзәләрне, балкон һәм лоджий ишекләрен, подъездларга керү ишекләре чистартып, юарга;
- фасадның фактик торышын исәпкә алып, 5-6 ел эчендә агымдагы ремонт үткәрергә, шул исәптән фасадны буяырга;
- фасадның аерым элементларына (цоколь, крылец, баскычлар, приямкалар, керү ишекләре, капка, цоколь тәрәзәләре, балконнар һәм лоджияләр, су-Көнчыгыш торбалары, тәрәзә култыклары, линия ачышлары һәм башка конструктив элементлар) ремонт ясый торган ремонт ясарга);
- фасад конструкцияләрен җимерелү куркынычы янаган очракта сак-кисәтү чараларын (коймалар, сеткалар урнаштыру, элементның җимерелә торган өлешен һәм тдп. ны демонтажлау) үтәргә;
- әгәр мондый элмә эксплуатацияләнмәсә (арендатор (субарендатор) һәм башка очракларны) тышкы мәгълүматны урнаштыру чарасын демонтажлау.

24. Фасадларны кулланганда рөхсәт ителми:

- биналарның һәм корылмаларның фасадлары өслегенә зыян килү (пычрату): сумкалар, бувяу эшләре башкарылды, ярыклар булу, штукатурка эленгән, тышланган ярыклар булу, кирпеч өемен зыян китерү, тимер-бетон конструкцияләрнең саклану катламын каплау һәм тдп.;
- панельара оятларны герметизацияләүне бозу;
- штукатурка, тышлау, фасад, биналар һәм корылмаларның цоколь өлешендәге буяу катламын, шул исәптән тәрәзә, Керү приямклары конструкциясенең төзек булмавы (катламлау, пычрату) ;

- чыгыш ясаучы биналарның һәм корылмаларның алгы якларына зыян китерү (пычрату): балконнар, лоджий, эркерлар, тамбурлар, карнизов, козырьков һәм т .п.;
- балкон, лоджий, парапетов һәм тдп киртәләре җимерелү (булмау, пычрату).;
- бинаның фасадында һәм (яки) түбәсендә, тышкы мәгълүматны урнаштыру чаралары корылмасында, вәкаләтле орган белән килештерелгән паспортсыз, билгеләнгән такталардан, режимлы табличклардан тыш, урнаштыру һәм эксплуатацияләү;
-аларны алга таба афишалар, игъланнар, плакатлар һәм башка мәгълүмати-басма продукцияне фасадларда, тәрәзәләрдә (шул исәптән тәрәзә чокырының эчке ягыннан), пыялалы ишекләрдә (шул исәптән эчке яктан пыяланган ишек өслегендә) биналарны, корылмаларны, корылмаларны куллану максатларында элдерү һәм бүлү;
- күпфатирлы йорттагы биналарның, корылмаларның милекчеләренең ризалыгы булмаса, биналарның, корылмаларның фасадларына граффити төшерү.
25. Рөхсәт ителә:
- подъездларга кергәндә мәгълүмати стендлар урнаштыру;
- биналар түбәсендә антенналар һәм кабельләр урнаштыру.

Күрсәткечләр

26. Биналарның, корылмаларның фасадлары күрсәткечләр, билгеләр белән җиһазландырылырга тиеш.

27. Тарихи территорияләр чикләрендә урнашкан биналарда, корылмаларда урнашкан урамнарның исемнәре һәм номерларының күрсәтмәләрендә, шулай ук урам һәм юлларга фасадлар чыга торган биналарда авыл мохите эстетикасына карата югары таләпләр булган мәгълүмат Татарстан Республикасының ике дәүләт телендә урнаштырыла. Күрсәткечләр һәм номер билгеләре чисталыкта һәм төзек хәлдә булырга тиеш. Указларның һәм номер билгеләренең чисталыгы һәм төзеклеге өчен биналарны карап тоту өчен җаваплы затлар җаваплы.

Керү төркемнәре

28. Бина, корылмаларның керү төркемнәрен яктырту җиһазлары, элмә (козырьком), өслекләрне сопряжения элементлары (баскычлар һәм ТМП.), инвалидлар һәм халыкның аз хәрәкәтләнүче төркемнәре (пандуслар, перила һ. б.) белән җиһазландырырга кирәк.
Пандуслар киртәләре булмаган очракта 75 мм биеклектәге киртәле бортик һәм култыксалар карала. Бордюр пандусының авышлыгы 1: 12 кабул ителә.
Пандус борылганда яки аның озынлыгы 9 метрдан да ким булмаска тиеш һәр 9 метр саен 1,5 х 1,5 м үлчәмле горизонталь мәйданчыкларны күз алдында тотарга тәкъдим ителә. Горизонталь участокларны пандус башында һәм ахырында тирә-юньдәге өслекләрдән текстура һәм төс белән аерылып торган итеп башкарырга кирәк.
Баскычлар яки пандусның ике ягында да 800-920 мм биеклектә түгәрәк яки турыпочмаклы чәчкеч, баскычлар киңлеге 2,5 м һәм аннан күбрәк булганда бүленеш йөкләмәләре карала. Поручняларның озынлыгы пандус яки баскычның озынлыгы һәр яктан 0,3 метрдан да ким булмаска тиеш.
29. Керү төркемнәрен проектлаганда, биналарның, корылмаларның фасадларын яңарту, үзгәртү рөхсәт ителми:

- подвалга һәм цоколь катына керү юлларын урнаштыру, идән дәрәҗәсе гомуми файдалану территориясендә чыга торган фасадларда җир дәрәҗәсеннән 1,2 м биеклектә урнашкан биналарга;
- җәяүлеләр хәрәкәтенә комачаулаучы терәк элементлар (колонн, стоек һәм тд.) урнаштыру;
- бинаның бөтен фасады комплекслы чишелешен исәпкә алып, проект документларын эшкәртмичә, ике һәм аннан да күбрәк алым урнаштыру (булганнарын исәпкә алып) ;
-тротуарлар зонасында урам-юл челтәре минималь норматив киң тротуар белән җиңел конструкцияләрдән керү төркеме элементлары (баскычлар, пандуслар, крыльцо, яшелләндерү) урнаштыру (тирә-юнь тротуарларына 0,5 метрдан артык;
-күпфатирлы йортта биналарның милекчеләренең ризалыгы булмаса күпфатирлы йортта керү группасын урнаштыру;
-торак урыны милекчесе ризалыгыннан башка керү төркемен урнаштыру өчен балкон куллану;
- күпфатирлы йортларда урнашкан торак булмаган биналарның керү төркемнәрен вәкаләтле орган белән килештермичә үз белдеге белән урнаштыру.

Түбә

30. Биналар, корылмалар түбәләре, су бирү системасы элементлары, төтен чыга торган урыннар һәм вентиляция системалары төзек хәлдә булырга һәм теләсә нинди һава шартларында яшәүчеләр һәм җәяүлеләр өчен куркыныч тудырмаска тиеш.
31. Кышкы вакытта биналарның милекчеләре һәм башка хокукка ия булучылар, шулай ук күпфатирлы йортлар белән идарә итүче оешмалар тарафыннан түбәләрне кардан, боздан һәм боз сөңгеләреннән вакытында чистартып тору оештырылырга тиеш. Җәяүлеләр зоналарына чыккан якларда түбәне кардан чистарту участокларны киртәләү һәм барлык саклык чараларын кабул итү белән башкарылырга һәм бары тик тәүлекнең якты вакытында гына башкарылырга тиеш. Калган түбәдән, шулай ук яссы түбәсеннән кар ташлау эчке ишегалды территорияләренә башкарылырга тиеш. Түбәдән җәяүлеләр юлларына ташланган, җәмәгать транспортын көтү туктатылган, карның машиналар йөри торган өлеше кичекмәстән җыештырылырга тиеш.
32. Кар һәм наледлар ташыган, боз сөңгеләр төшкән вакытта, түбәдә ремонт һәм башка эшләр җитештергәндә агач һәм куакларның, электр белән тәэмин итүнең һава линияләренең, яктырту һәм элемтә, юл билгеләре, юл светофорларының, юл коймаларының һәм юл җибәрүчеләрнең, җәмәгать транспортын көтү павильоннарының, биналарның декоратив бизәлешенең һәм инженерлык элементларының сакланышын тәэмин итүче чаралар күрелергә тиеш. Күрсәтелгән элементлар зыян күргән очракта, алар түбәне чистарткан һәм зыян китергән зат хисабына торгызылырга тиеш.
33. Биналарның, корылмаларның түбәләре җәяүлеләргә һәм җәяүлеләр зоналарына су турыдан-туры эләгә алмый торган су үткәргече булырга тиеш.
34. Рөхсәт ителми:
- түбәне эксплуатацияләү өчен билгеләнгән биналар, корылмалар (көрәкләр, скрепкалар, ломалар), төзелеш материаллары, ремонт калдыклары, файдаланылмый торган механизмнар һәм башка предметлар) түбәсенә урнаштырылган;
- биналарның түбәсеннән боз, кар һәм чүп-чар су торбаларына ташлау.

Җир кишәрлекләрен тоту

35. Җир кишәрлекләре территорияләрен карап тотуны үз эченә ала:
- чүп-чардан, яфраклардан, кардан һәм боздан көндәлек җыештыру (боздан);
-юлларның, күперләрнең, урамнарның, тротуарларның, юлларның, җәяүлеләр территорияләренең бер өлешен бозлавыкка каршы материаллар белән эшкәртү;
- кар яву һәм төшү;
-кар һәм боз чыгару (кар-боз берәмлекләре));
-контейнер мәйданчыкларын, калдыкларның барлык төрләре өчен контейнерлар, чүп-чар өчен урналар, эскәмияләр, кече архитектура формалары һәм башкалар чистартуда һәм техник яктан төзек хәлдә тоту;
-чүп-чарны кабул итү камераларын, контейнерлар (бункерлар) һәм контейнер мәйданчыкларын җыештыру, юу һәм дезинфекцияләү;
- яңгыр һәм кар сулары агызу;
каты көнкүреш, зур габарит һәм башка калдыкларны җыю һәм чыгару;
- яшел үсентеләрнең сакланышын тәэмин итү һәм аларны карау;
- коммуналь билгеләнештәге объектлар, инженерлык коммуникацияләре (корылмалар), юллар, тимер юллар, күперләр, җәяүлеләр кичүе, реставрация, археологик һәм башка җир эшләре алып барылганнан соң, төзекләндерүнең бозылган элементларын яңадан торгызу ;
- гамәлдәге дәүләт стандартлары таләпләре нигезендә күзәтү һәм яңгыр кирәк-яраклары коеларын (яңгыр канализациясен), җир асты коммуникацияләре коеларын (корылмаларын) карап тоту;
- җир кишәрлекләрен киртәләү, шул исәптән җимерелгән (сүтелгән, сүтелгән) биналарны, корылмаларны урнаштыру һәм карап тоту, территориягә чит затлар үтеп керү һәм (яки) рөхсәтсез урыннарда чүп-чар ташлау мөмкинлеген бирми торган корылмалар, шулай ук аларны пычрактан, кардан һәм мәгълүмати-басма продукциядән вакытында чистартуны тәэмин итү.

Юлларны карап тоту

36. Юлларны карап тотуны тәэмин итүче (подрядчы, башкаручы) билгеләү нәтиҗәләре буенча әлеге эш төрләрен үткәрүгә муниципаль контрактлар төзегән оешмалар башкара.
37. Юллар территорияләрен карап тоту үз эченә ала:
- юлларны, тротуарларны, ясалма юл корылмаларын, квартал эчендәге юлларны ремонтлау;
тротуарлардан (җәяүлеләр зоналарыннан, юллардан) пычрак, чүп-чар, кар һәм бозны һәм юлларның йөрү өлешен, ясалма юл корылмаларын җыештыру;
- юл катламнарын юу һәм су сибү;
- газон һәм яшел үсентеләрне карау;
-тышкы яктырту баганаларын һәм җәмәгать һәм тимер юл транспорты элемтә челтәрен ремонтлау;
-кече архитектура формаларын ремонтлау һәм буяу;

- карау, кирәк-яраклар һәм яңгыр өчен ясалган коеларны, нагор канатларын һәм ясалма юл корылмалары составына керүче ачык лотокларны урнаштыру, ремонтлау һәм чистарту;
- коймалар, коймалар, турникетлар, кече архитектура формалары урнаштыру, ремонтлау һәм ел саен буяулар.
38. Юл катламнарын саклау максатларында рөхсәт ителми:
- рельслар, бүрәнәләр, тимер балкалар, торбалар, кирпеч, башка авыр предметларны төяү-бушату эшләре вакытында төшерү һәм аларны складлау;
- машиналар йөрү өлешендә һәм тротуарларда төзелеш материалларын һәм төзелеш калдыкларын юкка чыгару һәм (яки) складлау.
39. Юлларны төзекләндерүнең аерым элементларына таләпләр:
- җәяүлеләр юлындагы металл коймаларны һәм тротуар баганаларын сезонлы буяу ел саен кышкы сезон тәмамланганнан соң, төзекләндерү айлыгы үткәрү чорында гамәлгә ашырыла. Буяу алдыннан коймалар ремонтланырга, пычрактан, юыну һәм пычрактан чистартылырга тиеш;
-барлык юл тамгасы заказчы тарафыннан билгеләнгән вакыт һәм чират тәртибендә юл тамгасы төшерү өчен расланган паспортлар (схемалар) нигезендә үтәлергә тиеш;
- юллар тамгасы таләп ителә торган төс һәм яктылык-техник характеристикалар, эләктерү коэффициенты, эксплуатациянең бөтен чоры дәвамында мәйдан буенча сакланышын тәэмин итәргә тиеш;

-юл билгеләрен ныгытуның конструкцияләре һәм системалары күрү шартларына һәм монтажлау мөмкинлекләренә карап сайлап алына;

- юл билгеләре төзек хәлдә булырга, вакытында чистартылырга һәм юылырга тиеш.

Вакытлыча билгеләнгән юл билгеләре сәбәпләрен бетергәннән соң бер тәүлек эчендә бетерелә;

- визуаль-коммуникация системасы элементлары: Транспорт һәм җәяүлеләр хәрәкәте юнәлешләрен күрсәткечләр, җирлекнең планлаштыру-структур элементларын күрсәткечләр юлларда һәм транспорт чишелешләрендә аларга хәрәкәт юнәлешен күрсәтү өчен билгеләнә;

Шәхси торак йортларны тоту һәм территорияне төзекләндерү

40. Хосусый торак йорт милекчеләре (яки) яллаучылар (алга таба - торак йортлар хуҗалары), Әгәр законда яки килешүдә башкасы каралмаган булса, гамәлгә ашыралар:
- торак йортларның фасадларының, коймаларның (коймаларның), шулай ук йорт салу чикләрендә башка корылмаларның тиешле торышы, аларны вакытында ремонтлау һәм буяу;
- торак йортта билгеләнгән номер билгесен;
- йорт территориясен тәртиптә тоту һәм тиешле санитар хәлдә тотуны тәэмин итү;
- йорт салу чикләрендә яшел үсентеләрне тәртиптә тоту, куаклар һәм агачларны санитар кисәргә, газүткәргечләрнең сак зонасында, кабель һәм һава электр тапшыру линияләрендә һәм башка инженерлык челтәрләрендә агачлар утыртуга юл куймаска;
- канауларны һәм су агымнары өчен торбаларны чистарту, язгы чорда кар сулары үтүне тәэмин итү;

- бирелгән җир участогы чикләрендә, үзәкләштерелгән канализация, помой чокыры, бәдрәф булмаганда, санитар нормалар нигезендә, аларны даими рәвештә чистартып тору һәм дезинфекция ясау;
- махсус мәйданчыкларда урнаштырылган контейнерларга каты һәм зур габаритлы калдыкларны туплау;
- билгеләнгән тәртип нигезендә каты көнкүреш һәм зур габаритлы калдыкларны вакытында җыю һәм чыгару.
41. Шәхси торак төзелеше территориясендә рөхсәт ителми:
- "чүп үләннәрен чүпләргә", яфракларны, территорияләрдәге һәм йорт биләмәләрендәге теләсә нинди калдыкларны һәм чүп-чарны яндыру;
- "йорт яны" территориясен теләсә нинди калдыклар белән чүпләү;
- йорт биләмәләре чит илдә коймаларны урнаштыру;
- йорт биләмәләрендә һәм алар янәшәсендәге территорияләрдә яфракларны, теләсә нинди калдыкларны һәм чүп-чарны яндыру;
- күмер, тару, утын, зур габарит калдыклары, төзелеш материаллары, йорт биләмәләре өчен складларга;
- ишегалды корылмалары төзү, йорт биләмәләре өчен чокырлар төзекләндерү;
-әлеге территориянең урам йөрешләрендә махсус транспорт һәм урып-җыю техникасының үтемлелеген кыенлаштыра торган чит ил юлларын урнаштыру;
- территорияне төзекләндерү элементларын җимерергә һәм бозарга, сулыкларны чүпләргә;
- йорт биләмәләре өчен комплектланган (төзек булмаган) транспорт чарасын сакларга;
- якын-тирә территорияне теләсә нинди калдыклар белән чүпләү;
- су сибү, җитештерү һәм куллану калдыкларын машиналар йөрү өлешенә чыгару җайланмаларын урнаштыру.

Хуҗалык корылмалары төзелеше буенча җир участогы хуҗасы тарафыннан гамәлгә ашырылган очракта, якын-тирә территориядә төзелеш материалларын вакытлыча складлау (6 айга кадәр) рөхсәт ителә. Шул ук вакытта автотранспорт хәрәкәте тәэмин ителергә тиеш.

Яңгыр сулары канализациясе челтәрләре, смотр һәм яңгыр коесы, су бирү корылмалары эчтәлеге

42. Күзәтү һәм яңгыр кирәк-яраклары коелары, җир асты коммуникацияләре коелары, люки (рәшәткәләр) ябык хәлдә булырга һәм транспорт һәм җәяүлеләрнең куркынычсыз хәрәкәтен тәэмин итүче төзек хәлдә булырга тиеш.
43. Эчтәлек, чистарту һәм урнаштыруны төзәтү техник торышы кабул итү, тупиковых, карау һәм башка колодцев һәм камера тәэмин итәләр, аларның хуҗалары таләпләренә туры китереп гамәлдәге дәүләт стандартлары.
44. Җирлектә яңгыр канализациясенең магистраль һәм квартал эчендәге челтәрләрен карап тоту һәм эксплуатацияләү авыл җирлеге бюджетында каралган акчалар чикләрендә махсуслаштырылган оешмалар белән төзелгән килешүләр нигезендә гамәлгә ашырыла.
Яңгыр канализациясенең ведомство челтәрләрен карап тоту һәм эксплуатацияләү тиешле оешмалар хисабына башкарыла.

Хуҗалыксыз инженерлык коммуникацияләре һәм күзәтү коелары юлларны карап тотуны гамәлгә ашыручы махсус оешмалар тарафыннан тиешенчә куркынычсыз хәлдә сакланырга тиеш.
45. Яңгыр сулары канализациясе коллекторларының сакланышы максатыннан, сак зонасы урнаштырыла - коллектор күчәреннән һәр якка 2 м.
46. Тиешле документларны рәсмиләштермичә һәм эксплуатацияләүче оешма, башка органнар белән язмача килешмичә яңгыр канализациясе коллекторларының сак зонасы чикләрендә гамәлдәге законда билгеләнгән очракларда рөхсәт ителми:
- җир эшләре җитештерү;
- яңгыр сулары канализациясе челтәрләрен зарарларга, Су кабул итү люкларын томаларга яки җимерергә;
- сәүдә, хуҗалык һәм көнкүреш корылмалары төзү, урнаштыру;
- сәнәгать, көнкүреш калдыкларын, чүп-чарны һәм башка материалларны ташларга.
47. Урамнарны, биналарны, корылмаларны су басу, су үткәрү, канализация, яңгыр сулары җайланмаларын, системаларны, челтәрләрне һәм корылмаларны төзек булмау, шулай ук газоннарга, тротуарларга, урамнарга һәм ишегалды территорияләренә су агызуны, кире кагу яки су агызуны рөхсәт ителми.
48. Авыл җирлеге территориясендә коеларны урнаштыру рөхсәт ителми.
49. Яңгыр сулары агып төшә торгант рәшәткәләр даими рәвештә чистартылган хәлдә булырга тиеш.. Яңгыр канализациясенең күзәтү һәм яңгыр кирәк-яраклары коеларын профилактик тикшерү һәм аларны чистарту елына ике тапкырдан да ким булмаган рәвештә башкарыла. Күзәтү һәм яңгыр кирәк-яраклары коеларын чистартканнан соң, чыгарылган пычраткыч матдәләрнең барлык төрләре кичекмәстән чыгарылырга тиеш.
50. Каралучы коеларның люклары машиналар йөрү өлеше, тротуарларны, җәяүлеләр һәм велосипед юлларын, яшел зоналарны бер дәрәҗәгә тоташтырып башкарылырга тиеш.
Машиналар йөрү өлешендә, тротуарлар, җәяүлеләр һәм велосипед юллары, яшел зоналар 2 см дан артмаска тиеш, яңгыр кирәк - яраклары коелары 3 см дан да артмаска тиеш.
51. Түбәләр яки рәшәткәләр җимерелгән яки юк булган коммуникацион колодлар гражданнар табылганнан соң кичекмәстән челтәрдән файдаланучы оешма тарафыннан алдан кисәтүче билгеләр белән билгеләнергә һәм билгеләнгән вакытка алыштырылырга тиеш.
52. Инженерлык челтәрләрендә планлы эшләр вакытында канализация агымнары якындагы кое - канализация челтәре, су һәм җылылык челтәрләреннән су агызыла-яңгыр канализациясенә (булган очракта). Суны юлга чыгару тыела.
Утечки нәтиҗәләрен бетерү зыян күргән инженер челтәрләренең хуҗалары хисабына да башкарыла.
53. Яңгыр сулары канализациясе челтәрләренең техник торышы (шул исәптән люкларны, рәшәткәләрне вакытында ябу) өчен җаваплылык эксплуатация оешмаларына йөкләнә.

Техник элемтә чаралары эчтәлеге

54. Биналарны инженер-техник тәэмин итү өчен билгеләнгән кабель элемтә, телевидение, радио, Интернет һәм башка шундый челтәрләрне урнаштыру Җир асты юлы белән башкарыла (траншеяларда, каналларда, тоннельләрдә).
55. Биналарга тышкы коммуникацияләрне башка ысул белән (һава, җир өсте) озату, эксплуатацияләүче оешмаларның тиешле техник шартларын алу шарты белән, аларны җир астында урнаштыру мөмкинлеге булмаган очракта гына рөхсәт ителә.
56. Асылмалы элемтә линияләрен һәм һава-кабель юлларын беркетү сыйфатында файдаланырга ярамый:
- автомобиль юлларын төзекләндерү элементлары: юл киртәләре, светофорлар, юл билгеләре урнаштыру өчен билгеләнгән элементлар һәм конструкцияләр;
- фасадлар, түбәләр, бина стеналары (төтен чыга торган урыннар, вентиляция, телевидение һәм радио күмәк кабул итү системасы антенналары, фронтоннар, козырькалар, ишекләр, тәрәзәләр).
57. Рөхсәт ителми:
- бер бинадан икенчесенә һава юлы белән элемтә кабельләре салганда юллар кисешергә;
- муфт шкафыннан тыш кабель запасларын урнаштыру;
58. Милекчеләр (хуҗалар) техник элемтә чаралары (кабельләр, кабельләрне беркетү элементлары, бүлү һәм муфт шкафлары һәм башкалар), шулай ук алар ярдәмендә тиешле хәлдә тоташтырыла торган техник җайланмалар (кимчелекләрне бетерми һәм/яки изоляция тышчасы булмау, буяу, коррозия һәм/яки механик җәрәхәтләр, чыбыклар чыбыклары чыбыклары һәм/яки аларны яктырту баганаларына һәм электр тапшыру линияләренә карап тотмаска тиеш) тотарга тиеш.

Тышкы яктырту объектларын (чараларын) карап тоту

59. Тышкы яктырту элементларына светильники, кронштейннар, терәкләр, чыбыклар, кабельләр, туклану чыганаклары (шул исәптән җыю, туклану пунктлары, идарә тартмалары) керә.
60. Урамнар, юллар, җәяүлеләр тротуарлар, торак кварталлар, ишегаллары, предприятиеләр, учреждениеләр, оешмалар территорияләре, шулай ук аншлаглар һәм җәмәгать һәм торак биналарының номер билгеләре, юл билгеләре һәм күрсәткечләр, җирлек мәгълүматы элементлары һәм витриналар тәүлекнең караңгы вакытында яктыртылырга тиеш.
61. Биналарның һәм корылмаларның милекчеләре, милек формасына карамастан, биналарның һәм корылмаларның архитектур-нәфис яктыртылуы һәм эшчәнлеген проектлар буенча тәэмин итәргә тиеш.
62. Төп мәйданнарда, магистральләрдә һәм урамнарда, транспорт тоннельләрендә яктырткычларның саны 3% тан артмаска тиеш, башка поселение территорияләрендә (район әһәмиятендәге урамнар, ишегалды территорияләре) - 5%, җир асты җәяүлеләр өчен - 10% көндезге һәм кичке режимнарда (кертелгән 10 яктырткычка кертелмәгән).
63. Сафтан чыккан газ-обряд лампалары бу максатлар өчен махсус билгеләнгән биналарда сакланырга һәм утильләштерү өчен махсус предприятиеләргә чыгарырга тиеш.

Әлеге төр лампаларны җирлек чүплекләренә, чүп-чар эшкәртү заводларына чыгарырга ярамый.
64. Металл баганалар, кронштейннар һәм тышкы яктырту җайланмаларының башка элементлары чисталыкта булырга, крена, коррозия учакларына ия булырга һәм милекчеләр (хуҗалары, кулланучылар) тарафыннан каралырга кирәк булганда, әмма кимендә өч елга бер тапкыр, һәм төзек хәлдә сакланырга тиеш.
65. Тышкы яктырту бердәм системасына тоташтырылган юл, урам һәм йорт яны яктыртуларын карап тотуны һәм ремонтлауны тәэмин итүче (подрядчы, башкаручы) билгеләү нәтиҗәләре буенча әлеге эш төрләрен үткәрүгә муниципаль контракт төзегән вәкаләтле орган яки оешма башкара.
Торак йортларны тапшыру бүлгечләренә тоташтырган йорт яны утларын карап тотуны һәм ремонтлауны идарәче оешмалар башкара.
66. Тышкы яктырту баганалары, җәмәгать (тимер юл) транспортының элемтә челтәре баганалары, саклагыч, бүлү киртәләре, юл корылмалары һәм җиһазлар элементлары буялырга, язулардан һәм теләсә кайсы мәгълүмати-басма продукциядән чистартылырга, төзек хәлдә һәм чисталыкта булырга тиеш.
67. Тышкы яктырту баганаларын, җәмәгать (тимер юл) транспортының элемтә челтәре баганасын алыштырганда күрсәтелгән конструкцияләр сүтелергә һәм челтәр хуҗалары тарафыннан өч тәүлек эчендә чыгарылган булырга тиеш.
Тышкы яктырту баганалары хуҗасы тарафыннан чыгарыла, калган территорияләрдә - мондый ихтыяҗ булган (демонтаж) мизгелдән тәүлек дәвамында.
68. Җәмәгать (тимер юл) транспортының элемтә баганаларында һәм таянычларында урнаштырылган барлык элементларның һәм объектларның төзек һәм имин торышы һәм төзек тышкы кыяфәте өчен әлеге таянычның хуҗасы (хуҗасы) җавап тота.
69. Үткәргечләрнең, терәкләрнең, изоляторларның зыян күргән очракта тышкы яктырту җайланмаларын файдалану рөхсәт ителми.
Тышкы яктырту җайланмалары эшендә бозыклар яки терәге зыян китерү белән бәйле булган очракларда кичекмәстән сәбәбен ачыкларга кирәк.
70. Челтәрләргә үткәргечләрне һәм кабельләрне үз белдеге белән тоташтыру һәм тышкы яктырту җайланмалары белән тоташтыру рөхсәт ителми.
71. Тышкы яктырту объектлары яки тышкы яктырту чаралары белән җиһазландырылган объектларның милекчеләре (хуҗалары), шулай ук тышкы яктырту объектларына (чараларына) хезмәт күрсәтүче оешмалар бурычлы:
- урамнарны, юлларны тиешенчә яктыртуны, баганаларның һәм яктырткычларның, яктырту җайланмаларының сыйфатын күзәтеп тору, бозылган яки зыян күргән очракта вакытында ремонт ясау;
- билгеләнгән тәртип нигезендә яктыртуны кабызуны һәм өзүне күзәтү;
- тышкы яктырту һәм рәсмиләштерү урнаштыру, тоту, урнаштыру һәм эксплуатацияләү кагыйдәләрен үтәргә;
- яктырту фонарьларын вакытында алмаштырырга.

Кече архитектура формаларының эчтәлеге

72. Кече архитектура формаларына монументаль-декоратив бизәү элементлары, мобиль һәм вертикаль яшелләндерү җайланмалары, су җайланмалары, муниципаль җиһазлар, җирлек территориясендә коммуналь-көнкүреш һәм техник җиһазлар керә.
73. Кече архитектура формаларын тоту бирелгән җир участоклары чикләрендә, гомуми файдалану территорияләрендә җир кишәрлекләре хокукына ия булучылар тарафыннан гамәлгә ашырыла - тәэмин итүче (подрядчы, башкаручы) билгеләү нәтиҗәләре буенча әлеге эш төрләрен үткәрүгә муниципаль контракт (килешү) төзегән оешма белән контракт (килешү) нигезендә вәкаләтле орган тәэмин ителә.
74. Кече архитектура формалары хуҗалары бурычлы:
- кече архитектура формаларын чиста һәм төзек хәлдә тотарга;
- язгы чорда кече архитектура формаларын план нигезендә карап чыгарга, аларны иске буяудан, күгәректән, юдырудан, буяудан арындырырга, шулай ук ватылган элементларны алыштырырга кирәк;
- кышкы чорда кече архитектура формаларын, шулай ук аларга кар һәм боздан якын килү юлларын чистарту;
-тигез өслекле комлыкларны төзекләндерү, комлыкларда елга бер тапкырдан да ким булмаган комны алыштыру;
- балалар, спорт, хуҗалык мәйданчыклары һәм ял мәйданчыклары җиһазларының ныклыгы, ышанычлылыгы һәм куркынычсызлыгы таләпләренә туры килүен күзәтү;
- фонтаннар эшләгән чорда су өслеген чүп-чардан көн саен чистартып торырга кирәк.
75. Рөхсәт ителми:
- кече архитектура формаларыннан тиешенчә файдаланмаска (өлкәннәр өчен уен мәйданчыкларында ял итәргә, спорт мәйданчыкларында кием киптерү һәм башкалар.);
-теләсә нинди Мәгълүмати-басма продукцияне кече архитектура формаларында бүләргә һәм ябыштырырга;
-кече архитектура формалары һәм аларның конструктив элементларын җимерергә һәм зыян китерергә;
- фонтаннарда коену.

Стационар булмаган объектларның эчтәлеге

76. Стационар булмаган объектларны урнаштыру муниципаль хокукый акт белән билгеләнгән тәртиптә мондый объектларны урнаштыру схемасы нигезендә гамәлгә ашырыла.
77. Җир кишәрлеген арендалау килешүе срогы чыккач стационар булмаган объект арендатор тарафыннан демонтажланырга тиеш, ә җир участогы бушап, беренчел халәткә китерелгән.
78. Стационар булмаган объектларның хуҗалары булган юридик һәм физик затлар бурычлы:
- аларны ремонтлау һәм буяу. Ремонт, проект документациясе белән билгеләнгән тышкы төрдәге һәм төсле карарның сакланышын исәпкә алып, башкарылырга тиеш;
- стационар булмаган объектлар янында урналар урнаштыру, чүп савытларын көн дәвамында кирәк булса да, тәүлегенә бер тапкырдан да ким булмаган күләмдә чистарту, елга бер тапкырдан да ким булмаган чүп савытларын буяу зарур.
79. Рөхсәт ителми:

- проектлар белән каралмаган корылмаларга янкорма, козырькалар, тирес һәм башка корылмалар төзү;
- стационар булмаган объектларга якын сәүдә-суыткыч җиһазларын куярга;
- стационар булмаган объектларда һәм аларның түбәләрендә тара, товарлар, детальләр, көнкүреш һәм житештерү характерындагы башка предметларны склад максатларына куярга, шулай ук стационар булмаган объектларны склад максатларына кулланырга;
- җиһазлар, калдыклар белән стационар булмаган объектлар арасында янгынга каршы өзекләр урнаштыру.

Төзелеш эшләре җитештерү урыннарын карап тоту

80. Төзелеш мәйданчыкларын карап тоту, төзекләндерү эшләре тәмамланганнан соң төзүчегә йөкләнә.

Төзелеп бетмәгән төзелеш объектлары төзелеш челтәрләре белән ябылган булырга тиеш

81. Башлаганчы, шулай ук төзелеш, ремонт һәм башка төр эшләрне җитештерү чорында да эшләргә кирәк:
-төзелеш мәйданчыгы территориясенең бөтен периметры буенча Башкарма комитетның хокукый актлары таләпләре нигезендә типлаштырылган коймалар урнаштыру;
- төзелеш мәйданчыгын коймасының гомуми тотрыклылыгын, ныклыгын, ышанычлылыгын, эксплуатацион куркынычсызлыгын тәэмин итәргә;
- төзелеш мәйданчыгын койманың техник торышын, аның чисталыгын тикшереп тору, пычрактан, кардан, боздан, Мәгълүмати-басма продукциядән һәм граффитидан вакытында чистартып тору;
- төзелеш мәйданчыгы территориясенә кергәндә, гамәлдәге төзелеш нормалары һәм кагыйдәләре таләпләренә җавап бирә торган төзелеш объектының мәгълүмат щитын урнаштырырга һәм аны тиешле хәлдә тотарга;
- төзелеш мәйданчыгы периметры буенча тышкы яктыртуны тәэмин итү;
-төзелеш мәйданчыгына керү юлларын, урамнарның машиналар йөри торган өлешенә пычрак һәм чүп чыгармый торган транспорт чараларының тәгәрмәчләрен чистарту яки юу пунктларын җиһазландырырга);
- төзелеш мәйданчыгы территориясендә каты көнкүреш, зур габарит һәм төзелеш калдыклары җыю өчен контейнерлар һәм (яки) бункерлар булуны тәэмин итәргә;
- төзелеш мәйданчыгыннан каты көнкүреш, зур габаритлы һәм төзелеш калдыкларын билгеләнгән тәртиптә чыгаруны оештыруны тәэмин итәргә;
- төзелеш мәйданчыгы территориясеннән чистартылган һәм калдыклары булмаган карны махсус чыгаруны тәэмин итәргә.
- эшләр җитештерүдә гамәлдәге җир асты инженер коммуникацияләрен, тышкы яктырту челтәрләрен, яшел утыртмаларны һәм кече архитектура формаларын саклауны тәэмин итәргә.

82. Төзелеш материаллары, җиһазлары, автотранспорт һәм күчмә механизмнар, ярдәмче биналар, эшчеләрнең һәм хезмәткәрләрнең вакытлыча урнашу өчен көнкүреш вагоннары, төзелеш калдыкларының транспорт партияләрен вакытлыча

саклау һәм туплау урыннары төзелеш мәйданнары чикләрендә төзелеш оешмасы проекты нигезендә урнаштырыла.
83. Рөхсәт ителми:
-гражданнарның шәхси һәм иҗтимагый иминлеген тәэмин итүгә бәйле коткару, авария-торгызу һәм башка кичектергесез эшләрдән тыш, 23.00 сәгатьтән 7.00 сәгатькә кадәр төзелеш, ремонт, йөк төяү-бушату һәм башка эшләрне оештыру һәм үткәрү;
-Башкарма комитетның тиешле рөхсәте (күрсәтмәләре) булмаган юллар һәм тротуарларны тарайту яисә ябу;
-чүпне яндыру һәм төзелеш производствосы калдыкларын утильләштерү.

Җирләү урыннарын тоту

84. Этик, санитар һәм экологик таләпләр нигезендә бирелгән җирләү урыннарын карап тоту федераль законнар һәм муниципаль хокукый акт белән билгеләнгән җирләү урыннарын карап тоту кагыйдәләре нигезендә гамәлгә ашырыла.
85. Җирләү урыннарын санитар карап тотуны тәэмин итүче (подрядчы, башкаручы) билгеләү нәтиҗәләре буенча әлеге эш төрен үткәрүгә муниципаль контракт төзегән махсуслаштырылган оешма башкара.
86.Җирләү урыннарын карап тотуга таләпләр:
- зиратларда җәмәгать бәдрәфләре чиста һәм төзек булырга тиеш. Җәмәгать бәдрәфләре территорияләрендә урналар чистартылырга тиеш;
- зират территориясендә калдыклар һәм чүп савытлары өчен контейнерлар чистартылырга тиеш. Калдыклар җыелган саен 3 көнгә кимендә бер тапкыр чыгарылырга тиеш;
- аударылган һәм авария хәлендә агач утыртмалары булу рөхсәт ителми. Авария хәлендәге агач үсентеләре табылган вакыттан алып тәүлек дәвамында сүтелергә тиеш;
- үлгәннәрнең каберләре яки каберләре пычрактан һәм чүп-чардан чистартылырга, каберлекләр белән җиһазландырылырга тиеш.
87. Кышкы чорда күмү урыннарын тоту үзенчәлекләре:
- зиратларның үзәк юллары, керү юллары, тротуарлар киңәйтелергә һәм кардан чистартылырга тиеш. Боз катламнары булмаган тигез кар катламы булу рөхсәт ителә;
-үзәк юллар, керү юллары, тротуарлар бозлавыкка каршы материаллар белән эшкәртелергә тиеш. Юллар һәм тротуарларны кар явуга ук эшкәртү башланырга тиеш;
-беренче чиратта кар чыгару, бозны төшерү һәм үзәк һәм керү юллары булган кар-бозны бетерү зарур;
- җирләү урыннарының җәяүлеләр зоналарында бозлавыкка каршы материаллар куллану, юллардан чистартылган кар һәм каберләргә боз, газоннар, куаклар кую рөхсәт ителми.
88. Җәйге чорда җирләү урыннарын тоту үзенчәлекләре:
- үзәк юллар, подъезд юллары, тротуарлар, каберләр арасында узу һәм җирләү урыннарында гомуми файдаланудагы башка территорияләр төрле пычрактан чистартылырга тиеш;
- яшел үсентеләрне санитар кисү, чүп үләннәре сугаруны бетерү буенча чаралар ел саен башкарылырга тиеш.

89. Җирләнгән урынны, кабер өсте корылмасын (крестлар, һәйкәлләр, плитәләр, склеплар һәм б.) карау, чәчәк һәм декоратив куаклар утырту, карау ирле-хатынлы(А), туганнары, мәрхүмнең яки башка затның законлы вәкиле тарафыннан санитар таләпләрне мәҗбүри үтәү белән башкарыла.

Автотранспорт чараларын озак вакытлы һәм кыска вакытлы саклау стоянкаларын карап тоту

90. Автотранспорт чараларын озак вакыт һәм кыска вакытлы саклау стоянкалары (алга таба - стоянка) гамәлдәге төзелеш нормалары һәм кагыйдәләре, шулай ук әлеге Кагыйдәләр нигезендә стоянкалар урнаштыру өчен бирелгән җир кишәрлеге хуҗасы (алга таба - хуҗасы) тарафыннан башкарыла.

91. Хуҗалары бурычлы:

- стоянкалар территориясенең бөтен периметры буенча койма куярга, ул механик йогынтысына һәм тышкы мохит йогынтысына тотрыклы булырга тиеш;
- коймаларның техник торышын, аларның чисталыгын тикшереп тору, пычрактан, кардан, боздан, мәгълүмати-басма продукциядән вакытында чистартып тору;
- материаллар туплау, комплектланган транспортны, стоянкалар территорияләрендә һәм стоянкалар янындагы территорияләрдә төрле конструкцияләрне саклауга юл куймаска;
- гамәлдәге нормалар һәм кагыйдәләр таләпләренә туры килә торган яктылыкны тигез бүлүне тәэмин итүче стоянкалар территориясен тышкы яктырту белән җиһазландырырга;
- машина кую урыннары территорияләрендә автомобиль юу һәм ягулык-майлау материаллары агулы автомобильләрне кую тыела;

-санитар һәм янгынга каршы кагыйдәләрне үтәп, стоянкалар территорияләрен карап тоту.

- даими рәвештә санитар эшкәртеп, чистартып тору, калдыкларны җыю өчен контейнерлар (урналар) кую, каты көнкүреш калдыкларын, карны даими чыгаруны тәэмин итү;
- инвалидларның стоянкалар территориясенә тоткарлыксыз керү мөмкинлеген тәэмин итәргә. Инвалидлар «Россия Федерациясендә инвалидларны социаль яклау турында " 1995 елның 24 ноябрендәге 181-ФЗ номерлы Федераль законның 15 статьясы нигезендә бушлай махсус автотранспорт чараларын парковкалау өчен урыннардан файдалана.

Җирлек территориясен бәйрәмчә бизәү

92. Авыл җирлеге территориясен бәйрәмчә бизәү дәүләт һәм башка бәйрәмнәр, истәлекле вакыйгалар белән бәйле чаралар үткәрү чорында башкарыла.

Бәйрәмчә бизәлеше дәүләт һәм муниципаль флаглар элү, лозунглар, гирлянд, панно элү, декоратив элементлар һәм композицияләр, стендлар, трибуналар, эстрада урнаштыру, шулай ук бәйрәм иллюминациясе урнаштыру үз эченә ала.

Бәйрәм бизәлеше элементларын әзерләгәндә һәм урнаштырганда юл хәрәкәтен җайга салуның техник чараларын төшереп калдырырга һәм аларның күренешен начарайтырга ярамый.

IV. Җирлек территорияләрен чистарту тәртибе, төзекләндерү эшләре исемлеге һәм аларны үтәү вакыт-вакыт аралыгында башкарыла

Җирлек территориясен җыештыру һәм карап тотуга гомуми таләпләр

93. Җирлек территориясен җыештыру һәм карап тоту башкарыла:

1) җәйге чорда - 15 апрельдән 14 октябрьгә кадәр;

2) кышкы чорда-15 октябрьдән 14 апрельгә кадәр.

Әлеге сроклар һава шартларына бәйле рәвештә Башкарма комитет тарафыннан төзәтмәләр кертелергә мөмкин.

94. Авыл җирлеге территориясен җыештыру үткәрү юлы белән башкарыла:

1) җирлек территориясен карап тоту, җыештыру буенча системалы эшләр;

2) Башкарма комитетның хокукый актлары нигезендә бердәм массакүләм чаралар (өмәләр).

95. Җәйге чорда җирлек территориясен җыештыру, юу, су сибү, үлчәү һәм башка эшләрне башкару максатыннан башкарыла һәм үз эченә ала:

-ясалма өслекле территорияләргә (коры һавада су сибү), тузан һәм урам-юл челтәре объектларының һәм яңгыр сулары канализациясе белән җиһазландырылган ясалма өслекле башка территорияләрнең пычрак булуына (юыну) басым ясау. Юл катламы, мәйданнар, тротуарлар һәм ясалма өслекле башка территорияләрне юу барлык катламнарга башкарыла;

- яңгыр сулары канализациясенең рәшәткәсен чистарту;

-бөтен территориядән чүп җыю;

- ел саен, 1 июньгә кадәр, кече архитектура формалары, бакча һәм урам җиһазлары, урналар, спорт һәм балалар мәйданчыклары, коймалар, бордюрлар буяулар;

- гомуми файдаланудагы территорияләрдә (үләннәр 15 см дан артык биеклектә) даими рәвештә үләнне яндыру, аннан файдалану чикләнгән һәм махсус билгеләнештәге яшелләндерелгән территорияләрдән тыш, тәүлек дәвамында чабылган үләнне җыештыру;

- яфраклардан тәүлегенә бер тапкыр коелган яфракларны җыю һәм чыгару;

- бордюра янында чүп-чар өемен юганнан соң җыештыру.

96. Җыештыру гомуми файдалану территориясен кышкы чорда үз эченә ала:

-юл өслекләрен һәм тротуарларны кардан, боздан һәм чүп-чардан чистарту;

- тайгак яки бозлавык туганда-җәяүлеләр зоналары комы, баскычлар сибеп, бозлавыкка каршы материал белән юл катламнарын эшкәртү;

- язгы чорда кар эрү һәм кар суларын оештыру.

97. Җирлек территориясендә башкарыла торган урып-җыю эшләренең технологиясе һәм режимнары һава шартларына бәйсез рәвештә транспорт чаралары һәм җәяүлеләрнең токтарлыксыз хәрәкәтен тәэмин итәргә тиеш.

98. Кышкы чорда җәяүлеләр тротуарларын, җир өсте кичүләрен, баскычларны чистарту үзенчәлекләре:

- интенсив кар яву чорында җәяүлеләр өчен тротуарлар, баскычлар бозлавыкка каршы материаллар белән эшкәртелергә һәм чистартылырга тиеш;

- бозлавыкка каршы материаллар белән беренче чиратта баскычлар эшкәртелә, аннары тротуарлар.

Бозлавыкка каршы материаллар эшкәртү вакыты тайгак булу сәбәпле дүрт сәгатьтән артмаска тиеш;

-пычраткыч калдыклар һәм химик реагентлар, газон яки бу максатлар өчен алдан билгеләнгән урыннарга сыешырга, яшел үсентеләр сакланганда һәм тал суларның туктатылуын тәэмин иткәндә рөхсәт ителә.
99. Җирлек территориясендә рөхсәт ителми:
- урамнарда, мәйданнарда, яшел үсентеләр булган участокларда, скверларда, паркларда, газоннарда, пляжларда һәм гомуми файдаланудагы башка территорияләрдә чүпләргә;
- гамәлдәге законнар нигезендә җирләү урыннарыннан читтә гомуми файдалану территорияләрендә мемориаль чоку корылмаларын (истәлекле Корылмалар, коймалар) урнаштыру;
- шул максатлар өчен каралмаган урыннарда, шул исәптән җәмәгать транспортының муниципаль маршрутларының соңгы пунктларында, салонны юу, чистарту һәм транспорт чараларына техник хезмәт күрсәтү;
- биналар һәм корылмалар, һәйкәлләр, мемориаль такталар, агачлар, куаклар, кече архитектура формалары һәм башка төзекләндерү элементларын җимерергә һәм зыян китерергә, шулай ук аларны үз белдеге белән үзгәртеп корырга, үзгәртеп корырга һәм урнаштырырга;
- мәгълүмат-басма продукцияне элеп куярга, граффитины җәмәгать транспортын көтү тукталышларында, стеналарда, баганаларда, коймаларда (коймаларда) һәм бу максатлар өчен каралмаган башка объектларда урнаштырырга;
- бирелгән җир кишәрлекләренең чикләреннән һәм (яки) киртәләреннән читтә хәрәкәт итү милкен складларга һәм сакларга;
- тараны, сәнәгать товарларын һәм башка сәүдә предметларын тротуарларда, газоннарда, юлларда урнаштыру һәм урнаштыру;
- тиешле булмаган урыннарда кар өю;
- тимер-бетон блоклар, баганалар, коймалар, шлагбаумнар, Корылмалар һәм башка җайланмалар урнаштыру юлы белән юл һәм тротуарларны үз белдекләп туктатырга.
100. Рөхсәтсез урыннарда калдыклар урнаштырган затлар үз хисабына әлеге территорияне җыештырырга һәм чистартырга, кирәк булганда җир кишәрлеген рекультивацияләргә тиеш.
20 тәүлек эчендә рөхсәтсез калдыклар ташлау, калдыкларны бетерү һәм санкцияләнмәгән чүплекләр территорияләрен рекультивацияләү әлеге территорияне җыештыру өчен җаваплы оешмалар тарафыннан (яки әлеге төр хезмәт килешүдә каралган очракта калдыкларны чыгаруны гамәлгә ашыручы махсуслаштырылган оешма тарафыннан) 20 тәүлек эчендә рөхсәт ителмәгән урында калдыклар урнаштырылмаган зат билгеләнсә.
101. Билгеләнгән тәртиптә бирелмәгән һәм муниципаль милектә булган җир кишәрлекләрендә (территорияләрдә) барлыкка килгән чүплекләрне бетерү вәкаләтле орган тарафыннан тәэмин ителә.

Җирле әһәмияттәге автомобиль юлларын җыештыру

102. Җирле әһәмияттәге автомобиль юлларын (алга таба - юллар) җыештыру машиналар йөрү өлешен, тротуарларны, парковкаларны (парковка кармаларын) даими чистарту, җәмәгать транспортын, пычрак, чүп-чар, кар һәм боздан ясалма юл корылмаларын көтү тукталышларын үз эченә ала.

103.Язгы-җәйге чорда юлларны җыештыру юуны, су сибүне, тузганлыкны бетерүне, сынауны һәм башка урыннарны үз эченә ала.
Көзге-кышкы чорда юлларны җыештыру чүп-чардан, кар һәм боздан, пычрак, юлларга ком-тоз катнашмасы сибүне, тротуарларны коры ком сибүне күздә тота.
104. Юл буенда урнашкан чүпләрне чистарту көненә бер тапкырдан да ким түгел, тукталыш мәйданчыкларында көнгә ике тапкыр башкарыла.
105.Җәмәгать транспортын көтү павильоннары исе китмәскә, буялган һәм онытылган булырга тиеш, санкцияләнмәгән Мәгълүмати-басма продукциядән, граффити чистартылган. Кышкы чорда кардан чистартылырга тиеш.
106. Аерым элементлар буенча юлларны җәйге җыештыру буенча таләпләр:
- машиналар йөрү өлеше төрле пычрату һәм промыттан тулысынча чистартылырга тиеш. Җайга салу линияләре белән билгеләнгән күчеш, резерв полосалары ком һәм вак чүп-чарлардан даими чистартылырга тиеш;
- ике метрлы лоток зоналары Комлы нанос һәм пычраклык булырга тиеш түгел. Ком ешлыклары һәм төрле вак чүп-чар белән пычрануга рөхсәт ителә, алар махсус машиналарның эш циклы арасында барлыкка килергә мөмкин;
- юл кырыйлары зур габарит калдыкларыннан һәм башка чүп-чарлардан чистартылырга тиеш;
107.Юлларны кышкы җыештыру буенча таләпләр:
- кышкы чорда юлларны җыештыру үз эченә ала:
юл йөрү өлешен кардан һәм боздан чистарту, җәмәгать транспортын көтү тукталышлары, себерү, кар көртләре һәм кар чыгару;
108. Рөхсәт ителми:
- тротуарларга, юллар һәм юл йөрешенең машиналар йөри торган өлешен кар, квартал эчендәге юллардан, ишегалды территорияләреннән, предприятие, оешма территорияләреннән, төзелеш мәйданчыкларыннан, сәүдә объектларыннан чистартып, 8.00 сәгатьтән соң, шулай ук юл йөрү өлешен җыештыручы зат белән килешү булмаганда күрсәтергә яки күчерергә;
- тротуарларда бозлавыкка каршы реагент сыйфатында техник тоз һәм сыек хлористый кальций, җәмәгать транспортын көтү тукталышларында, паркларда, скверларда, ишегалларында һәм башка җәяүлеләр зоналарында һәм яшел үсентеләр булган территорияләрдә куллану;
- билгеләнгән тәртиптә килештерелмәгән урыннарда кар чыгару һәм складлау;
- формалаштырырга кар воды:
- юллар һәм урамнар киселешендә бер дәрәҗәдә һәм тимер юл аркылы чыгу урыннары янында өчпочмак күз күреме зонасында;
- җәмәгать транспортын көтү тукталышыннан 20 метрга якын;
-транспорт коймалары яки югары бордюр белән җиһазландырылган юл участокларында;
- тротуарларда;
- якын-тирә территорияләргә керү юлында;
- автомобильнең тәгәрмәчләре белән грунт һәм грунт чыгару;
- грунт, чүп-чарны, юеш төзелеш материалларын, җиңел тараны ташый, агачларны брезент белән капламыйча яки юлларны пычратуны юкка чыгара торган башка

материал белән каплый, шулай ук төзелеш катнашмаларын һәм эретмәләрне (шул исәптән цемент-комлы эремәне, известь, бетон катнашмаларын) транспортлый.

Халык күпләп ял итә торган урыннарны җыештыру, санитар тоту һәм төзекләндерү

109. Ял итү һәм кешеләр күпләп була торган урыннарга түбәндәгеләр керә:
- бистә урманнарында, пляжларда оештырылган мәйданнар, парклар, скверлар, бульварлар, яр буйлары;
- актив ял итү һәм тамаша чаралары урыннары-стадионнар, уен комплекслары, сәхнә мәйданчыклары һәм башкалар.;
-сәүдә объектлары территорияләре (ваклап сату базарлары, сәүдә комплекслары, стационар булмаган ваклап сату челтәре объектлары комплекслары), җәмәгать туклануы, социаль-мәдәни билгеләнештәге, көнкүреш хезмәте күрсәтү объектлары территорияләре;
- административ һәм иҗтимагый биналар, учреждениеләр янындагы территорияләр.
110.Паркларны, скверларны, бульварларны, яр буйларын һәм гомуми файдаланудагы башка территорияләрне җыештыру:
- кышкы чорда паркларда, бакчаларында, скверларда, шул бульварларда, Яр Чаллыда һәм башка ял итү зоналарында юлларны чистартканда, яшел үсентеләрнең сакланышы һәм тал суларның туктатылуы шартларында, алдан ук шушы максатлар өчен билгеләнгән урыннарга вакытлыча кар туплау рөхсәт ителә.
111. Ваклап сату базарларын җыештыру һәм санитар карап тоту:
- ваклап сату базарлары территорияләре (алга таба - базар) төзекләндерелергә, бәдрәфләр, хуҗалык һәм контейнер мәйданчыклары, контейнерлар һәм урналар белән җиһазландырылырга, каты өслекле һәм яңгыр һәм Таллы сулар өчен уклоналарга, шулай ук суүткәргеч һәм канализация булырга тиеш;
- базар территориясен төп җыештыру аны ябканнан соң башкарыла. Көндез каты көнкүреш калдыклары белән тутырылган чүп җыючыларны чистарталар;
- елның җәйге чорында базар территориясендә мәҗбүри рәвештә атна саен дымлы җыештыру башкарыла;
- базар территориясе 40 кв. м мәйданда бер урна исәбеннән савыт белән җиһазландырыла, шул ук вакытта алар арасында прилавка линиясе буйлап ераклык 10 метрдан артмаска тиеш;
112. Базар территориясендә һәм аның янында урнашкан оешмалар, сәүдә һәм көнкүреш хезмәте күрсәтү предприятиеләре, киосклар, сәүдә палаткалары һәм павильоннары эшчәнлеге каты көнкүреш калдыкларын чыгару һәм урнаштыру буенча хезмәтләр күрсәтүгә килешү төзмичә генә рөхсәт ителми.
113.Җыештыру һәм санитар эчтәлеге объектларын сәүдә һәм (яки) җәмәгать туклануы:
- сәүдә һәм (яки) җәмәгать туклануы объектлары территорияләрен тулысынча җыештыру тәүлегенә ике тапкырдан да ким түгел (иртән һәм кич). Көндез калдыклар белән тутырылган чүплекләр һәм чүп җыючылар чистартыла;
- сәүдә һәм (яки) җәмәгать туклануы объектларына керү юлында икедән дә ким булмаган чүп билгеләнә;

- калдыкларны чыгару тәэмин ителә.
114.Башка сәүдә мәйданчыклары, стационар булмаган ваклап сату челтәре, социаль-мәдәни билгеләнештәге объектлар территорияләрен җыештыру аларны елның җылы вакытында алдан су сибеп бетергәннән соң башкарыла. Агымдагы урып-җыю көн дәвамында башкарыла. Көндәлек көнкүреш калдыкларын чыгару тәэмин ителә.
115. Халык күпләп ял итә торган урыннарны төзекләндерү:
- кешеләрнең күпләп ял итү һәм яшәү урыннары территориясендә төзекләндерү элементларының мәҗбүри исемлеге каты өслекләрдән (плитка егәрлеге яки асфальт рәвешендә), өслекләрне сопряжения элементлары, яшелләндерү, эскәмияләр, чүп-чар өчен урналар һәм кече контейнерлар, урам техник җиһазлары, яктырту җиһазлары, архитектура-декоратив яктырту җиһазлары, җирлек мәгълүмат йөртүчеләре, яшелләндерү участокларын саклау элементлары (металл коймалар, махсус каплаулар һәм тмпалар рәвешендә) үз эченә ала.);
- кешеләр күпләп ял итә торган һәм ял итә торган барлык территорияләр, пляжлардан тыш, каты өслекле яки утыртылган үлән яки яшел үсентеләр булган үсемлек грунтлары булырга тиеш;
- ял итү һәм кешеләр күпләп җыела торган урыннар территорияләрендә яшелләндерү участокларын чәчәк түтәлләре, газоннар, ялгыз, төркем утыртмалары, вертикаль, күптяруслы, яшелләндерүнең мобиль формалары рәвешендә проектларга кирәк;
- кешеләр күпләп ял итү һәм ял итү урыннары бәдрәфләрне урнаштыру һәм карап тотуга таләпләрне үтәү белән җиһазландырылган һәм эшли торган бәдрәф кабиналары белән тәэмин ителергә тиеш;
- пычранган саен фонтан, буалар, елга ярлары, ял итү урыннары территорияләрендә яки кешеләр күпләп җыела торган урыннарда чистартылырга тиеш;
-массакүләм чаралар үткәргәндә, аларны оештыручылар чараны үткәрү урынын җыештыруны һәм бозылган төзекләндерү эшләрен торгызуны тәэмин итәргә тиеш. Чараны үткәрү урынын җыештыру һәм бозылган төзекләндерү эшләрен торгызу тәртибе чараны үткәрүгә тиешле рөхсәт алу стадиясендә билгеләнә.
116. Халык күпләп ял итә торган урыннар территорияләрендә рөхсәт ителми:
-моның өчен билгеләнмәгән урыннарда савытларны һәм сәүдә җиһазларын сакларга, складларга;
- территорияне җитештерү һәм куллану калдыклары белән пычрату;
- автотранспорт чараларын юарга һәм ремонтларга, файдаланылган ягулык-майлау сыеклыкларын агызырга;
- автостоянкалар, гаражлар, аттракционнар оештырырга, билгеләнгән тәртипне бозып реклама конструкцияләре урнаштырырга;
- зарарларга газоннар, табигый һәм ясалма яшелләндерү объектлары;
-повреждать кече архитектура формалары һәм перемещать аларны билгеләнгән урыннар белән;
- сыек продукт калдыкларын, сатуратор җайланмаларыннан суны, квас һәм сыра цистерналарын тротуарларга, газоннарга һәм җирлек юлларына агызырга;
- автотранспорт чараларының түләүле парковкаларын законсыз оештырырга;
- стационар булмаган объектларны үз белдеге белән урнаштыру;
- тротуарларның асфальт-бетон өслеген, якын-тирә яшел зоналарның һәм территорияләрне төзекләндерүнең башка элементларының бөтенлеген бозарга;

- территориясендә сәүдә-суыткыч җиһазларын урнаштыру;
- халыктан каты көнкүреш калдыкларын җыю өчен билгеләнгән контейнерларга (бункерларга) каты көнкүреш калдыкларын идарәче оешмалар белән каты көнкүреш калдыкларын җыю килешүе булмаса контейнерлар (бункерларга) куярга;
- тимер-бетон блоклар, багана, коймалар, шлагбаумнар, Корылмалар һәм башка җайланмалар урнаштыру юлы белән тротуарларны рөхсәтсез каплау;
- сәүдә объектыннан читтә товар китерү;
- учак кабызырга, шул исәптән ачык уттан файдалануны күздә тоткан чаралар үткәрергә, мангалларны һәм ачык ут ярдәмендә ризык эшкәртү өчен башка җайланмалар кулланырга кирәк.

Күпфатирлы йортның йорт яны территориясен җыештыру, карап тоту һәм төзекләндерү

117. Йорт яны территориясен җыештыру:
- җыештыру түбәндәге тәртиптә үткәрелергә тиеш: тротуарларны, җәяүлеләр юлларын (бозлавык һәм тайгак булган очракта - ком сибү), ә аннары ишегалды территорияләрен җыештыру;
- җыештыру, кар чистартудан тыш, кар яву вакытында башкарыла торган эшләр 8.00 сәгатькә кадәр бара.
Механикалаштырылган җыештыруны машина тизлегендә 4 км/сәг. кадәр көндезге вакытта үткәрергә рөхсәт ителә.
118. Җәйге җыештыру:
- йорт яны территорияләрен җәйге җыештыру: сындыру, юу яки кул белән су сибү - күбесенчә иртә, иртәнге, соңрак, кичке, сәгатьләрдә үтәлергә тиеш;
- тротуарларны бары тик ачык тротуарларда гына, туры сызыклы юл белән каплый торган һәм биналардан урамның йөрү өлешенә юнәткән юлларга кирәк;
- көннең эссе вакытында тротуарларны су сибү зарурлык буенча башкарылырга тиеш, әмма тәүлегенә ике тапкырдан да ким булмаска тиеш.
119. Кышкы җыештыру:
- түбәләрдә җыелган кар җиргә вакытында капланырга һәм суктыру полосасына Күчәргә, ә киң тротуарларда теземнәргә формалашырга тиеш;
- җыештырылган кар тротуарлардан машиналар йөрү өлешенә, ә ишегалларында - складлау урыннарына күчәргә тиеш;
- квартал эчендәге йөрү юллары белән күчерелгән карны бер үк вакытта бортлы таш белән бер үк вакытта урнашкан өемгә һәм киезләргә салырга яки, кагыйдә буларак, роторлы кар чистарткычлар ярдәмендә юл кырыенда урнаштырырга кирәк;
- 6 метрдан артык киңлектәге тротуарларда, урамнарның машиналар йөри торган өлешеннән газоннар белән аерып алынган, карны тротуар уртасына алга таба ерып чыгару өчен чыгарырга рөхсәт ителә;
- кар теземнәргә һәм өемнәргә кар салу эшләре кар яву вакытыннан соң алты сәгатьтән дә соңга калмыйча, ә калган территорияләрдә 12 сәгатьтән дә соңга калмыйча, тротуарларда төгәлләнергә тиеш;
- ишегалларында, квартал эчендәге юлларда, газоннарда һәм җәяүлеләрнең иркле хәрәкәтенә һәм автотранспортның йөрүенә комачауламый торган иркле территорияләрдә, яшел утыртмаларны һәм Таллы суларны саклап калуны тәэмин

иткәндә пычрак ком-тоз катнашмалары белән пычратылмаган кар ташлау рөхсәт ителә;
- тротуарларны һәм квартал эчендәге юлларны кулдан чистартканда кар тулысынча, кыргычлар астына җыелырга тиеш. Камилләшмәгән очракта, карны алга таба тыгызлау өчен кар катламы калдырып, хәрәкәт астына җыярга кирәк;
- тайгак булса, юл катламнарын ком-тоз катнашмасы белән эшкәртү норма буенча 0,2-0,3 кг/м тәшкил итәргә тиеш;
- боз кисәген эшкәрткәннән соң йомшартылган яки каймак күчерелергә тиеш, алар ачык грунтка, агачлар яки газоннарга эләкми.
120. Яз җитү белән тормышка ашырыла:
- кар суларын нормаль бүлеп бирү өчен кирәк булган урыннарда су агызуны тәэмин итү өчен канавок юдырту һәм чистарту;
- люкларга һәм яңгыр челтәренең кабул итү коеларына системалы рәвештә кар суы янды;
- кар эреп беткәннән соң ишегалды территорияләрен кардан һәм боздан чистарту.
121. Күпфатирлы йортның йорт яны территориясен карап тоту:
- күпфатирлы йортның йорт яны территориясен (алга таба-йорт яны территориясен) карап тотуны үз эченә ала:
- даими җыештыру;
- люкларны ремонтлау һәм чистарту, кара һәм яңгыр сулары коеларын, дренажларны, лотокларны, кулдан ычкындыру торбаларын рәшәткәләү;
- инженерлык челтәрләренең күзәтү коеларына, янгын су белән тәэмин итү чыганакларына (гидрантларга, сулыкларга һәм тд.) тоткарлыксыз керү мөмкинлеген тәэмин итү.);
- каты көнкүреш һәм зур габарит калдыклары җыю һәм чыгару;
- гамәлдәге яшел үсентеләрне яшелләндерү һәм тәрбияләү;
- кече архитектура формаларының эчтәлеге, агымдагы һәм капиталь ремонты.
122. Калдыкларның барлык төрләре контейнерлар һәм бункерларга җыелырга тиеш, алар су үткәрми торган катламлы контейнер мәйданчыкларына, каты көнкүреш калдыкларын җыю нормаларына туры китереп, тиешле күләмдә җыелырга тиеш.
123. Күпфатирлы йортларда яшәүче гражданнар бурычлы:
- йорт яны территорияләрендә чисталык һәм тәртип сакларга;
- йорт яны территорияләрендә урнашкан махсус контейнерларга һәм махсус мәйданчыкларга гына каты көнкүреш һәм зур габаритлы калдыкларны урнаштыру.
124. Идарәче оешмалар тәэмин итәргә тиеш:
- каты көнкүреш калдыклары өчен контейнерлар урнаштыру, ә анализланмаган биналарда-моннан тыш, сыек көнкүреш калдыклары өчен җыентыклар да урнаштыру;
- расланган график нигезендә каты көнкүреш һәм зур габарит калдыклары чыгару;
- контейнерлар (бункерлар) һәм контейнер мәйданчыклары, аларга керү урыннары чиста һәм төзек хәлдә тоту;
- подъездларга керү юлларын чүп-чардан арындыру, эскәмияләр урнаштыру һәм аларны вакытында чистарту;
- участокларны ком - тозлы һәм (яки) махсус бозлавыкка каршы катнашмалар белән эшкәртү;

- яшел үсентеләрне һәм газоннарны саклау һәм квалификацияле карау;
- урнаштыруны төзәтү торышы тышкы яктырту чараларын һәм аларны кертү 125. Йорт яны территориясендә рөхсәт ителми:
- яфракларны, калдыкларның теләсә нинди төрләрен һәм чүп-чарны яндыру;
- хуҗалык мәйданыннан тыш кием-салым, келәмнәр һәм башка предметларны элеп куярга;
- контейнерлардан мәйданчыкларга керү юлларын бушатырга;
- урам һәм юлларның машиналар йөри торган өлешенә, тротуарларга, газоннарга һәм яшел зоналарга контейнерлар (бункерлар) куярга;
- билгеләнгән тәртипне бозуда йорт яны территорияләренең коймаларын үз белдеге белән урнаштыру;
- үз белдек белән ишегалды корылмаларын төзергә;
- йорт яны территориясен металл ломы, көнкүреш һәм төзелеш калдыклары һәм материаллар, шлак, көл һәм башка җитештерү һәм куллану калдыклары белән тәңгәлләштерү, тараны складларга һәм сакларга;
- автотранспорт чараларын түләүле стоянка оештыру;
- тимер-бетон блоклар, баганалар, коймалар, шлагбаумнар, объектлар, корылмалар һәм башка җайланмалар урнаштыру юлы белән квартал эчендәге юлларны рөхсәтсез каплау;
-кешеләр сәламәтлегенә һәм әйләнә-тирә мохиткә тискәре йогынты ясый торган теләсә нинди эшләр башкарырга;
-сәүдә һәм җәмәгать тукланыуы предприятиеләре, палаткалар, киосклар, лареклар, мини-базарлар, павильоннар, җәйге кафелар, җитештерү объектлары, автомобильләрне, көнкүреш техникасын, аяк киемен вак-төяк ремонтлау предприятиеләре, шулай ук кунаклардан тыш, автостоянка урнаштыру;
- йорт яны территориясенең ишегалды эчендәге юллары буенча транспортның транзит хәрәкәтен тормышка ашырырга;
- учак кабызырга, шул исәптән ачык уттан файдалануны күздә тоткан чаралар үткәрергә, мангалларны һәм ачык ут ярдәмендә ризык эшкәртү өчен башка җайланмалар кулланырга кирәк.
128. Әгәр территориянең күләме мөмкинлек бирә икән, участок чикләрендә этләрне йөртү өчен мәйданчык урнаштырылырга мөмкин.
129. Йортлар подъездлары каршындагы мәйданчыклар, юл йөрү һәм җәяүлеләр юллары каты өслекле булырга тиеш. Каты өслек урнаштырганда кар һәм яңгыр суларын буш тору мөмкинлеге каралырга тиеш.
130. Торак йортларга урнаштырылган җәмәгать билгеләнешендәге биналар йортның торак өлешеннән изоляцияләнгән керү юллары булырга тиеш, шул ук вакытта персонал автотранспортының туктавы ишегалды территориясеннән читтә урнашырга тиеш.
131. Җәмәгать билгеләнешендәге биналар өчен материаллар, продукция бирү рөхсәт ителми, анда тәрәзәләр һәм фатирларга керү юллары урнашкан торак йорт ишегалды ягыннан. Йөкне йөкләргә кирәк үтәргә белән торак йорт торларыннан, түгел, тәрәзә, бер җир асты тоннельләре яки ябык дебаркадерлар, юллар ягыннан.

132. Транспорт чараларын квартал эчендәге территорияләрдә урнаштыру кешеләрне тоткарлыксыз йөртүне, шулай ук урып-җыю һәм махсус техниканы тәэмин итәргә тиеш.

Шәхси торак төзелеше территорияләрен җыештыру

133. Торак йортлар хуҗалары көн саен җир кишәрлеген (шул исәптән кардан да) җыештыралар.
134. Рөхсәт ителми:
- карны этеп чыгарырга, чүп-чарны ташларга, йорт тирәсенә сыек көнкүреш калдыклары агызырга;
- юлларның йөрү өлешенә кар һәм ишегалды территориясеннән чистартылган боз чыгарырга яки хәрәкәт итәргә;
- йорт биләмәләрендә теләсә нинди калдыклар һәм чүп-чар яндыру;
- үз белдеге белән йорт яны территориясен коймаларны үз белдеге белән урнаштыру;
- якын-тирә территорияне металл лома, көнкүреш һәм төзелеш калдыклары һәм материаллар, шлак һәм көл һәм башка җитештерү һәм куллану калдыклары белән әйләндереп алырга;
- тимер-бетон блоклар, багана, коймалар, шлагбаумнар, объектлар, корылмалар һәм башка җайланмалар урнаштыру юлы белән үз белдекләп юлларны туктатырга;
- кешеләр сәламәтлегенә һәм әйләнә-тирә мохиткә тискәре йогынты ясый торган теләсә нинди эшләр башкарырга.

V. Территорияне төзекләндерү элементларына таләпләр

135. Территорияне төзекләндерүнең аерылгысыз компоненты булган территорияне төзекләндерү элементлары булу проект документларында гамәлдәге закон таләпләре нигезендә эшләнергә һәм каралырга тиеш.

Мәдәни мирас объектларын саклау зоналарында урнашкан территорияне төзекләндерү элементларына проект документлары мәдәни мирас объектларын саклау, куллану, популярлаштыру һәм дәүләт тарафыннан саклау өлкәсендә вәкаләтле органнар белән килештерелә.

Озак вакыт яки даими файдалану территориясен төзекләндерүнең стационар элементлары аларны яңартуны кулдан күчерү мөмкинлеген төшереп калдыру өчен беркетелергә тиеш.

136. Төзекләндерү элементларын, аларны торгызу һәм ремонтлау эшләрен дә кертеп, төзекләндерү элементлары хуҗалары башкара.

Яшелләндерү

137. Яшел үсентеләр территорияне төзекләндерүнең мәҗбүри элементы булып тора.
Төзекләндерү эшләрен башкарганда булган яшел үсентеләрне мөмкин кадәр саклап калырга кирәк.
138. Җирлек территориясендә яшелләндерүнең ике төре кулланылырга мөмкин: стационар - үсемлекләр грунтка утырту һәм үсемлекләрнең мобиль - махсус күчмә савытларга утырту (контейнерлар, вазоннар һәм тдп.).
Стационар һәм мобиль яшелләндерү архитектура-Ландшафт объектларын (газоннар, бакчалары, чәчәк түтәлләре, куаклар һәм агачлар белән мәйданчыклар һәм тдп.) төзү

өчен рельефның табигый һәм ясалма элементларында, түбәләрдә (түбә яшелләндерү), биналарның һәм корылмаларның фасадларында (вертикаль яшелләндерү) кулланалар.
139. Яшелләндерү объектларын карап тоту - яшел үсентеләрне һәм яшелләндерелгән территорияләрне төзекләндерү элементлары белән карау, зур булмаган деформацияләрне бетерү һәм күләмле корылмаларның конструктив элементларына зыян китерү, шулай ук җәйге һәм кышкы чорда күчмә кече формаларны җыештыру.
140. Яшел үсентеләр хуҗалары бурычлы:
- яшел үсентеләрнең сакланышын һәм аларны квалификацияле карауны тәэмин итәргә;
- елның җәй айларында коры һава шартларында газоннар, чәчәк түтәлләре, агачлар һәм куаклар су сибүне тәэмин итәргә кирәк;
- газоннарның сакланышын һәм бөтенлеген тәэмин итәргә;
- су булган очракта, яшелләндерү объектларында аларны чисталыкта тотарга һәм аларны 10 елга бер тапкырдан да ким булмаган капиталь чистартырга кирәк;
141. Яшелләндерелгән территорияләрдә рөхсәт ителми:
-аларның эшчәнлеген һәм хезмәт күрсәтүне тәэмин итү өчен билгеләнгән төзелешләрдән тыш, төзелешләрне урнаштыру;
-агач һәм куак утырту, газоннарны һәм чәчәклекләрне юк итү;
- агачларга һәм башка яшел үсентеләргә гамаки, таган, турниклар, кер юу өчен бау, агачларга реклама һәм мәгълүмати щитларны һәм табличкаларны, реклама һәм башка мәгълүмат урнаштыру өчен билгеләнгән чыдам конструкцияләрне, объектларга хәрәкәт итү юнәлешен күрсәтүчеләр, афишалар, белдерүләр, агитация материаллары, техник конструкцияләр, юл хәрәкәтендә катнашучыларны мәгълүмати тәэмин итү чараларын, баганалардан, коймалардан, реклама щитларыннан, электр үткәргечләрдән, лампалардан, ут кабарткычлардан арындыру;
-ел фасылына карамастан, стационар булмаган объектларны, шулай ук юл сервисы объектларын урнаштыру;
- төзелеш һәм башка материаллар, калдыклар, чүп-чар, бозлавыкка каршы материаллар һәм башка зарарлы матдәләр, шулай ук ком һәм бозлавыкка каршы реагентлар белән пычранган кар;
- бакчаларга казу;
- йорт хайваннарын газоннарында һәм чәчәк кибетләрендә урамда йөртү;
- яфракларны, үләнне, ботакларны яндыру, шулай ук аларны лотокларга һәм башка су үткәрү җайланмаларына алыштырырга;
- чүп-чарны газоннарга да ташларга;
- учак кабызырга, шул исәптән ачык уттан файдалануны күздә тоткан чаралар үткәрергә, мангалларны һәм ачык ут ярдәмендә ризык эшкәртү өчен башка җайланмалар кулланырга кирәк;
- сок, сумала чыгару өчен агачларны кисәргә, аларга башка механик җәрәхәтләр китерергә;
- яшелләндерү территорияләрендә урнашкан скульптураларны, эскәмияләрне, коймаларны, урналарны, балалар һәм спорт җиһазларын бозарга;
- агачларның тамырларын кәүсәсеннән 1,5 метрдан да якын араларда ачарга һәм агачларның муенткаларын җир яки төзелеш калдыклары белән күмәргә.

Коймалар

142. Киртәләрне урнаштыру-төзекләндерүнең өстәмә элементы.
143. Коймалар төрлечә:
- билгеләү (декоратив, саклагыч, аларның ярашуы);
- югарылыкта (Түбән-1,0 м, урта-1,1-1,7 м, югары-1,8-3,0 м);
- материалның төре (металл, тимер-бетон һәм башкалар).);
- дәрәҗә проницаемости өчен карау (прозрачные, чукраклар);
- стационар дәрәҗәсе (даими, вакытлы, күчмә) һәм башка коймалар.

Киртәләрне проектлау аларның урнашу урынына һәм гамәлдәге дәүләт стандартлары, сертификацияләнгән эшләнмәләр каталогларына, индивидуаль проектлау проектларына бәйле рәвештә башкарыла.

144. Мәдәни мирас объектлары территорияләрен койма белән әйләндереп алуны әлеге территорияләр өчен билгеләнгән шәһәр төзелеше регламентлары нигезендә башкарырга кирәк.

Өслекләрне каплау

145. Өслекләрнең өслеген каплау җирлек территориясендә Куркынычсыз һәм уңайлы хәрәкәт шартлары белән тәэмин итә, шулай ук җирлек төзелешенең архитектур йөзен формалаштыра.

Төзекләндерү максатлары өчен түбәндәге капламалар билгеләнгән:
- каты (капиталь) капламалар-монолит яки җыелма капламнар, шул исәптән асфальтобетоннан, цементобетоннан, табигый ташлардан;
- табигый яки ясалма сыпучык материалларыннан (шул исәптән ком, вак таш, гранит биеклекләр, керамзит, резин куян куян) башкарыла торган йомшак (юылмаган) капламнар-табигый халәттә, тыгызланган яки нығытылган вяжущий материаллары белән нығытылган коры катнашмаларда (шул исәптән ком, вак таш, гранит высевкалар, керамзит, резин куян куян);
- газон капламнары - үлән капламын әзерләү һәм утырту буенча махсус технологияләр буенча башкарыла торган катлам;
- капламнарны (рәшәткәле плитка яки газон рәшәтмәсе, газонга күмелгән яки йомшак катлам) берләштерүче катнаш капламалар.

146. Каплау төрләрен сайлап алуны аларның максатчан билгеләнеше нигезендә гамәлгә ашырырга кирәк:
- каты-мөмкин булган чик йөкләнешне, характерны һәм хәрәкәт составын, проектлау вакытында гамәлдә булган янгынга каршы таләпләрне исәпкә алып;
- Йомшак кешеләр-аерым территорияләрне төзекләндергәндә аларның үзенчәлекле үзенчәлекләрен исәпкә алып (шул исәптән балалар, спорт мәйданчыклары, этләрне йөртү өчен мәйданчыклар, җәяү йөрү юллары));
- экологик яктан аеруча газон һәм катнаш кешеләр буларак.

Каты төрләрен каплау ия булырга тиеш шероховатую өслеге белән коэффициент сцепления бу коры торышы кимендә 0,6, бу мокром-кимендә 0,4.

Өслекләрнең бәйләнеше

147. Өслек элементларына , гадәттә, борт ташлардан, пандуслар, баскычлар, баскычларның төрле төрләренә кагыла.

Борт ташлары

148. Юл борт ташлары тротуар һәм машиналар йөрү часте кисешкән урында, юл өслеге ремонтланган очракта да, ул сакланырга тиеш.

Транспортны газон белән каплату урыннарында газон белән каплауны булдырмау өчен югары бортлы таш куллану зарур.

Газон белән җәяүлеләр коммуникацияләрен каплауга бәйле рәвештә, газон дәрәҗәсеннән кимендә 50 мм артучы бакча бортын урнаштырырга мөмкин, бу газонны саклый һәм аның хезмәт итү вакытын арттырып, пычракка һәм үсемлек Чүп-чарына эләгүне булдырмый кала.

Җәяүлеләр зоналары территориясендә төрле типтагы каплау өчен табигый материаллар (кирпеч, агач, валуны, керамик борт һәм тдп.) кулланырга мөмкин.

Баскычлар, пандуслар

149. Сәламәтлек саклау учреждениеләре һәм башка объектлар урнашкан урыннарда җәяүлеләр коммуникацияләрендә, инвалидлар һәм картлар йортларында баскычлар һәм баскычлар, баскычлар, баскычлар 50 промиллдан артык йөргәндә, аларны пандус белән озатып йөргәндә, һичшиксез, күз алдында тотарга кирәк.
Бордюр пандусының авшлыгы 1: 12 кабул ителә.
Спуск һәм күтәрелеш вакытында баскычларның беренче баскычларын ачык контраст буяулар белән аерып чыгарырга кирәк.
Тышкы баскычларның барлык баскычлары Бер марш чикләрендә баскычларның киңлеге һәм биеклеге буенча бертөрле билгеләнә.
Гражданнар өчен пандус конструкцияләр булмаса, 75 мм биеклектәге Киртәле бортикны һәм поручняны күз алдында тотарга кирәк.
Горизонталь юл участоклары пандус башында һәм ахырында тирә-юньдәге өслекләрдән текстура һәм төс белән аерылып тора.
Ике як буенча да баскычлар яки пандуслар 800-920 мм биеклектә түгәрәк яки турыпочмаклы чәчкеч, кул белән каплату өчен уңайлы һәм дивартан торган 40 мм биеклектә поручня карала.

Мәйданчык

150. Җирлек территориясендә түбәндәге мәйданчыклар бар: балалар уеннары, өлкәннәр өчен ял итү, спорт белән шөгыльләнү, чүп җыючылар урнаштыру, этләрне урамда йөртү һәм дрессировкалау, автомобиль стоянкалары.

Теркәлгән мәдәни мирас һәйкәлләре һәм аеруча саклаулы табигать территорияләре зоналары чикләрендә мәйданчыкларны урнаштыру һәйкәлләрне саклау, табигатьтән файдалану һәм әйләнә-тирә мохитне саклау буенча вәкаләтле органнар белән килештерергә тәкъдим ителә.

Йорт яны территорияләре, кагыйдә буларак, балалар өчен уен һәм спорт мәйданчыклары белән тәэмин ителергә тиеш. Мәйданчыклар төзек һәм имгәнү куркынычы булмаган инвентарь белән тәэмин ителергә тиеш.

Балалар мәйданчыклары

151. Балалар мәйданчыклары төрле яшь төркемнәре өчен аерым мәйданчыклар яки яшь мәнфәгатьләренә кагылышлы комплекслы уен мәйданчыклары буларак оештырыла.

Балалар мәйданчыгында территорияне төзекләндерү элементларының мәҗбүри исемлеге түбәндәгеләрне үз эченә ала: йомшак өслек төрләре, газонлы мәйданчык өслеген тоташтыру элементлары, яшелләндерү, уен җиһазлары, эскәмияләр һәм урналар, яктырту җиһазлары.

Торак йортлар һәм иҗтимагый биналар тәрәзәләреннән мәктәпкәчә яшьтәге балалар мәйданчыклары чикләренә кадәр ераклык 10 метрдан да ким булмаска тиеш, кече һәм урта мәктәп яшендәге - 20 метрдан да ким булмаска тиеш, комплекслы уен мәйданчыклары - 40 метрдан да ким түгел, спорт-уен комплекслары - 100 метрдан да ким булмаска тиеш.

Балалар өчен уен мәйданчыклары контейнер мәйданчыкларыннан 20 метрдан да ким булмаска тиеш.

152. Балалар мәйданчыклары булырга тиеш:

- җәй көне ком салынып, өслеккә планировкага ия булырга;
- мәйданчыкта буяулар, коймалар һәм корылмалар буяу-елга бер тапкырдан да ким түгел, ә ремонт кирәк булганда гына башкарылырга тиеш;
- транзит җәяүлеләр хәрәкәтеннән, юллардан, борылу мәйданчыкларыннан, кунак тукталышларыннан, калдыклар өчен контейнерлар урнаштыру мәйданчыкларыннан, автотранспорт чараларын даими һәм вакытлыча саклау участокларыннан изоляцияләнергә тиеш.

Якын-тирә территорияләрне реконструкцияләгәндә балалар мәйданчыклары территориясендә төзелеш материалларын алып бару һәм урнаштыру рөхсәт ителми.

Яктырту җиһазлары, кагыйдә буларак, мәйданчык урнашкан территорияне яктырту режимында эшләргә тиеш.

Яктырту җиһазларын 2,5 метрдан ким биеклектә урнаштыру рөхсәт ителми.

Уен җиһазларын урнаштыру куркынычсызлык норматив параметрларын исәпкә алып башкарылырга тиеш.

153.Балалар мәйданчыкларын карап тоту һәм аларда куркынычсызлыкны тәэмин итү өчен җаваплылык аларны карап тотуны гамәлгә ашыручы затларга йөкләнә.

Спорт мәйданчыклары

154. Спорт мәйданчыклары халыкның барлык яшь төркемнәре өчен дә физкультура һәм спорт белән шөгыльләнү өчен билгеләнгән.

Спорт мәйданчыгында территорияне төзекләндерү элементларының мәҗбүри исемлеге үз эченә ала: йомшак яки газон өслеге (җәйге чорда), спорт җиһазлары.

Спорт мәйданчыклары яшелләндерелә һәм койма белән әйләндереп алына. Яшелләндерү мәйданчыгы периметры буенча урнаштырыла, вертикаль яшелләндерү кулланырга мөмкин. Койманың биеклеге 2,5-3 м тәшкил итә, бер-берсенә карата мәйданчыклар тоташкан урында-1,2 м дан да ким түгел.

Спорт җиһазлары спорт, физкультура мәйданчыкларында яки рекреация составында махсус җиһазландырылган җәяүлеләр коммуникацияләрендә урнаштырыла. Махсус физкультура снарядлары һәм тренажерлар рәвешендәге спорт җиһазлары завод эшләп чыгару, шулай ук махсус эшкәртелгән өслекле бүрәнәдән һәм брусьлардан эшләнгән булырга мөмкин (ярыклар, сколлар һәм тдп.булмау).

Урнаштыру вакытында сертификацияләнгән җиһазлар каталогларына таянып эш итәргә кирәк.

Ял мәйданчыклары

155. Торак төзелеше территориясендә өлкән халыкның тыныч ял итү һәм өстәл уеннары өчен билгеләнгән ял мәйданчыклары оештыру мөмкин. Торак йортларның тәрәзәләреннән акрын ял итү мәйданчыклары чикләренә кадәр ераклык 10 метрдан да ким булмаска тиеш, шук өстәл уеннары мәйданчыклары - 25 метрдан да ким булмаска тиеш.

Ял мәйданчыгында төзекләндерү элементларының мәҗбүри исемлеге гадәттә үз эченә ала: каты өслек төрләре, газонлы мәйданчык өслеген тоташтыру элементлары, яшелләндерү, ял итү өчен эскәмияләр, эскәмияләр һәм өстәлләр, урналар (ким дигәндә, һәр эскәмиядә берәр), яктырту җиһазлары.

Мәйданчыкны каплау плиточного мощения рәвешендә проектларга тәкъдим ителә. Ял итү мәйданчыклары һәм балалар мәйданчыклары белән бергә балалар уеннары зонасында каты өслек урнаштырылуга юл куярга киңәш ителми.

Парклар территорияләрендә үләндә ял итү өчен мәйданчыклар оештырылырга мөмкин.

Этләр өчен мәйданчыклар

156. Этләрне йөртү өчен мәйданчыклар вәкаләтле органнар белән билгеләнгән тәртиптә килешенгән урыннарда урнаштырыла.

Этләрне урамда йөртү мәйданчыгы территориясендә төзекләндерү элементлары исемлеге төрле өслек төрләре, коймалар, эскәмияләр, урналар, экскрементларны утильләштерү өчен контейнер, яктырту һәм мәгълүмати җиһазлар үз эченә ала. Этләрне йөртү өчен мәйданчыклар микрорайоннан һәм торак районның гомуми файдалану территорияләрендә, Яшел утыртмалардан буш урыннар, метрополитен линияләренең техник зоналарында һәм гомумпоселение магистральләрендә, беренче һәм икенче поясларны су белән тәэмин итү чыганакларының санитар зонасыннан читтә 110 кВт көчәнешле электр тапшыру линияләре астында урнашырга тиеш.

Торак билгеләнешендәге территорияләрдә урнашкан этләрне йөртү өчен мәйданчыклар күләме 400-600 кв. м чикләрендә кабул ителә, башка территорияләрдә - 800 кв.м. га кадәр, килеп туган төзелеш шартларында, булган территориаль мөмкинлекләрдән чыгып, мәйданчыкларның киметелгән күләме кабул ителергә мөмкин.

Мәйдан чигеннән торак һәм җәмәгать бинаалары тәрәзәләренә кадәр ераклык 25 метрдан да ким булмаска тиеш, ә балалар учреждениеләре, мәктәпләр, балалар, спорт мәйданчыклары, ял мәйданчыклары участокларына кадәр - 40 метрдан да ким булмаска тиеш.

Мәйданчык коймасы, кагыйдә буларак, 1,5 метрдан да ким булмаган җиңел металл челтәрдән башкарыла.

Мәйданчык территориясендә мәйданчыкны файдалану кагыйдәләре белән мәгълүмати стенд урнаштырылган булырга тиеш.

157. Йорт хайваннары хуҗалары үз питомецларының экскрементларын мөстәкыйль рәвештә җыюны һәм утильләштерүне башкаралар.

Йорт хуҗалары хайваннарының башка хайваннарга һәм кешеләргә куркыныч йогынтысын булдырмый калырга, шулай ук тирә-юньдәгеләр өчен санитар нормалар нигезендә тынычлыкны тәэмин итәргә, гамәлдәге санитар-гигиена һәм ветеринария кагыйдәләрен үтәргә тиеш.

Автостоянкалар мәйданчыклары

158. Авыл җирлеге территориясендә түбәндәге төр автостоянкалар урнашкан: автомобильләрне кыска вакытлы һәм озаклап саклау.
Автотранспорт чараларын озак вакыт һәм кыска вакыт эчендә Саклау участогында төзекләндерү элементларының мәҗбүри исемлеге түбәндәгеләрдән гыйбарәт: каты өслек төрләре, өслекләрне сопряжения элементлары, коймалар, чүп-чар өчен урналар яки кече контейнерлар, яктырту җиһазлары, мәгълүмат җиһазлары (күрсәткечләр).
Автотранспорт чараларын озак һәм кыска вакытлы саклау участокларына керү юллары җәяүлеләр юлларының төп юнәлешләре белән кисешергә тиеш түгел.
Автотранспорт чараларын озак вакыт һәм кыска вакытлы саклау участогы аша транзит җәяүлеләр юлларын оештыру рөхсәт ителми.
Автотранспорт чараларын озак вакыт һәм кыска вакытлы саклау участогы калган территориядән 3 метрдан да ким булмаган яшел үсентеләр полосасыннан изоляцияләнергә мөмкин.

Кече архитектура формалары

159. Кече архитектура формаларын урнаштыру төзелеш, биналарны һәм корылмаларны реконструкцияләү һәм капиталь ремонтлау проект документлары, шулай ук төзекләндерү яки эскиз тәкъдимнәре проектлары нигезендә гамәлгә ашырыла.
Кече архитектура формаларын проектлаганда һәм сайлаганда сертификацияләнгән эшләнмәләр каталогларыннан файдаланырга киңәш ителә. Авыл җирлегенең үзәк үзәге, бистәдәге күп функцияле үзәкләр һәм кече архитектура формалары зоналары өчен шәхси проект эшләнмәләре нигезендә проектланырга тиеш.
160. Кече архитектура формаларына карата төп таләпләр булып тора:
- архитектура һәм ландшафт тирәлеге характерына, территорияне төзекләндерү элементларына туры килү;
- материалларның югары декоратив һәм эксплуатацион сыйфатлары, тышкы мохит йогынтысын исәпкә алып, озак вакыт дәвамында аларны саклап калу;
- конструкциянең ныклыгы, ышанычлылыгы, иминлеге.

Тышкы реклама һәм мәгълүмат чаралары

161. Тышкы реклама һәм мәгълүмат урнаштыру чаралары.
Тышкы реклама һәм мәгълүмат урнаштыру чаралары техник яктан төзек һәм эстетик яктан ухоженными булырга тиеш.
Тышкы мәгълүмат чаралары, билгеләнгән досоклардан һәм режимлы табличкалардан тыш, вәкаләтле орган белән килештерелгән паспорт нигезендә урнаштырыла һәм аннан тулысынча файдаланыла.

Тышкы реклама һәм мәгълүмат урнаштыру чаралары хуҗалары аларның тиешле торышын күзәтеп торырга, тышкы реклама һәм мәгълүмат чараларын урнаштыру урыннарын вакытында ремонтларга һәм җыештырырга тиеш.
Тышкы реклама һәм мәгълүматны аларга реклама яки мәгълүмати хәбәр урнаштырмыйча урнаштыру чараларын урнаштыру һәм эксплуатацияләү, мәгълүмат кырына зыян китерү, шулай ук тышкы реклама чараларын һәм мәгълүматны полиэтилен пленка һәм башка материаллар белән каплау рөхсәт ителми.
Реклама яки мәгълүмати конструкция хуҗасы территорияне төзекләндерүне һәм (яки) фасадның тышкы кыяфәтен монтажлау (демонтаж) өч тәүлек эчендә торгызырга тиеш.
Тышкы реклама һәм мәгълүмат урнаштыру чаралары, аларның фундаменталь блогы булганда, фундаменталь блок белән бергә сүтелергә тиеш.
Тышкы реклама һәм мәгълүмат чараларын кысрыклаганда корылмаларга һәм корылмаларга зыян китерү, шулай ук аларның бөтенлеген, ныклыгын һәм тотрыклылыгын киметү рөхсәт ителми.
Тышкы мәгълүматны урнаштыру чаралары түбәндәге төр булырга мөмкин:

- дивар конструкциясе;
- декоратив панно;
- консоль конструкциясе;
- түбә конструкциясе;
- витрина конструкциясе;
- оя булдырылды;
- режимлы табличка;
- модульле төзелеш;
- стела;
- щит конструкциясе;
- флаглы композиция;
- махсуслаштырылган төзелеш.

Тышкы мәгълүматны урнаштыру чараларына гомуми таләпләр:

Тышкы мәгълүматны урнаштыру чараларын проектлау, әзерләү һәм урнаштыру Россия Федерациясе халыкларының мәдәни мирас объектлары (тарих һәм мәдәният һәйкәлләре) турында төзелеш нормалары һәм кагыйдәләре, Россия Федерациясе законнары таләпләренә, аларны саклау һәм куллану таләпләренә туры китереп башкарылырга тиеш;

Тышкы мәгълүмат чараларында мәгълүмат Россия Федерациясе дәүләт теле һәм Татарстан Республикасы дәүләт теле Турындагы закон таләпләрен үтәп урнаштырылырга тиеш;

Ике һәм аннан да күбрәк тел куллану очрагында текстлар эчтәлеге һәм техник бизәлеше буенча охшаш булырга тиеш, дөрес һәм аңлаешлы итеп эшләнгән.

Гражданнар белдерүләре, мәдәни һәм спорт чаралары афишасы урнаштыру

162. Белдерүләрне, мәдәни һәм спорт чаралары афишасын урнаштыру бары тик махсус тумбаларда, гражданнар күпләп җыела торган урыннарда һәм җанлы җәяүлеләр зоналарында билгеләнгән щитларда һәм стендларда гына рөхсәт ителә.

Игъланнар өчен стендлар аерым торучы объектлар рәвешендә яки биналарда яки корылмаларда элмә такталар рәвешендә урнаштырыла ала.

VI. Коммуникацияләрне төзегәндә, ремонтлаганда, реконструкцияләгәндә җир эшләрен үткәрүгә төп таләпләр

163. Грунтны аеру яки юл катламнарын ачу (җир асты коммуникацияләрен сузу, реконструкцияләү яки ремонтлау, свай һәм шпунтка кадау, электр тапшыру линияләрен, элемтә баганаларын урнаштыру (алмаштыру), яктырту баганалары, грунтны планлаштыру, инженерлык эзләнүләре вакытында эшләр һәм башка эшләр) белән бәйле эшләр вәкаләтле орган тарафыннан бирелгән язма рөхсәт (җир эшләрен җитештерүгә ордер) булганда гына башкарыла.

164. Җирлек территориясен төзекләндерү белән бәйле җир, төзелеш һәм ремонт эшләрен оештыру һәм үткәрү тәртибе, җир эшләрен башкаруга ордер ясау һәм алу Муниципаль хокукый актларның билгеләнгән таләпләре нигезендә башкарыла.

165. Кирәк булса, яшел утыртмаларны сүтәргә яки күчереп утыртырга тиешле тәртиптә Башкарма комитет карарын рәсмиләштерергә һәм яшел утыртмаларны сүтәргә яки күчереп утыртырга кирәк.

166. Җирлек юллары буенча хәрәкәтне вакытлыча чикләү яки туктату вәкаләтле орган тарафыннан юлның ике ягында заказчылар һәм эшләр җитештерүчеләр, эшләр сроклары, карап чыгу мөмкин булган маршрутлар турында кирәкле барлык мәгълүматны үз эченә алган мәгълүмат щитын урнаштыру белән мәҗбүри рәвештә бирелгән рөхсәт нигезендә гамәлгә ашырыла. Күрсәтелгән щитның рәвеше һәм эчтәлеге рөхсәт бирү буенча муниципаль хезмәт күрсәтүнең тиешле административ регламенты белән билгеләнә.

167. Яраклылык вакыты чыккан ордлар буенча коммуникацияләрне төзегәндә, төзекләндергәндә җир эшләрен башкару үз белдеге белән танала.

VII. Уңайлы мохиткә аерым таләпләр

168. Торак мохитне, урамнарны һәм юлларны, мәдәни-көнкүреш хезмәте күрсәтү объектларын проектлаганда өлкән яшьтәге кешеләр һәм инвалидлар өчен торак пунктларның мохитеннән файдалану мөмкинлеген, әлеге объектларны картлар һәм инвалидлар хәрәкәт итә торган элементлар һәм техник чаралар белән тәэмин итүне күздә тотарга тәкъдим ителә.

Өлкән яшьтәге затлар һәм инвалидлар йөри торган техник чаралар һәм җиһазлар проектлау, төзү, урнаштыру заказчы тарафыннан расланган проект документациясе нигезендә яңа төзелеш вакытында тормышка ашырырга тәкъдим ителә.

VIII. Эчтәлек йорт хайваннары һәм кошлар

169. Йорт хайваннарын һәм кош-кортларны карап тоту өченче затларның хокукларын һәм законлы мәнфәгатьләрен бозмаска тиеш, йорт хайваннарына һәм кошларына

китерелгән зыян өчен җаваплылык аларның хуҗалары гамәлдәге Россия Федерациясе законнарында билгеләнгән тәртиптә җаваплы.

170. Йорт хайваннары хуҗалары үз питомецларының экскрементларын мөстәкыйль рәвештә җыюны һәм утильләштерүне башкаралар.

171. Авыл җирлегендә яшәүче авыл хуҗалыгы терлекләрен (сыер, сарык, кәҗә, дуңгызлар һәм башка) һәм кошларны тоту рөхсәт ителә территорияләрендә шәхси торак йорт яны участоклары белән.

172. Барлык продуктив хайваннар (мөгезле эре терлек, кәҗәләр, сарыклар, дуңгызлар, атлар), гражданнарның яшәү урыны буенча ветеринария учреждениеләрендә ел саен яңадан теркәү юлы белән, биржалау һәм теркәргә тиеш.

173. Йорт хайваннарын җирле үзидарә органының норматив-хокукый акты белән билгеләнә торган көтү урыннарында хуҗасы күзәтүе астында яки Аның кушуы буенча башка затның күзәтүе астында рөхсәт ителә.

174. Йорт хайваннарын 7.00 сәгатьтән 23.00 сәгатькә кадәр урамда йөртү рөхсәт ителә. Башка вакытта урамда һәм торак йортларның ишегалларында тынлыкны тәэмин итү өчен хуҗалар чаралар күрергә тиеш.

175. Этләрне урамда йөртү, өч айга кадәрге көчекләрне һәм кечкенә этләрне йөртү очракларыннан тыш, сәбәп (этне тотып торучы бүтән җайланма), муенлык һәм борынчык кулланып башкарылырга тиеш, әгәр алар махсус сумкага (контейнерга) яки аларны урамда йөртүче зат кулында. «Татарстан Республикасында йорт хайваннарын тотуның аерым мәсьәләләре турында» 2014 елның 7 мартындагы 16-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законы белән билгеләнгән тәртиптә теркәлгән эт муейнигында аның идентификация номеры күрсәтелергә тиеш. Этләрне сәбәпсез урамда йөртү торак пунктлар чикләреннән тыш, шулай ук мондый урамда йөрергә рөхсәт итүче билгеләр куелган урыннарда рөхсәт ителә.

176. Хуҗалары йорт хайваннарының һәм ишегалларының кошларының, тротуарларның, урамнарның, паркларның, газоннарның, балалар мәйданчыклары, скверларның, мәйданнарның, шулай ук торак йортларның подъездларының пычрануына юл куймаска тиеш. Эт, мәчеләр һәм башка вак хайваннарны урамда йөргәндә, хуҗасы үз вакытында мәйданчыкларда чүп контейнерларына ташларга тиешле йорт хайваннарының табигый су бүлгеләрен тулысынча җыюны тәэмин итә торган кирәк-яраклар булдырырга тиеш.

177. Этне махсус урыннарда гына бәйдән ычкындырырга була. Махсус билгеләнгән мәйданчыклар булмаганда, буш урыннарда, чабылган болыннарда һәм җирле үзидарә органының норматив-хокукый акты белән билгеләнә торган башка урыннарда урамда йөртү рөхсәт ителә.

178. Этләрне өйрәтү бары тик яхшы итеп әйләндереп алынган мәйданнарда яки җирлек территориясендә генә алып барыла ала.

179. Йорт хайваннарын юлның уң ягыннавн бары тик тәүлекнең якты вакытында гына йөртергә кирәк. Йорт хайваннарын грунт юллары һәм сукмаклар буенча йөртү мөмкинлеге булганда асфальт түшәлгән юл буенча йөртү тыела.

180. Урамнарда йорт терлекләрен калдырганда, хуҗалары яшел үсентеләрне бозудан

һәм терлек әзерләүгә киткән чыгымнарны каплый.

181. Йорт кәҗәләре йорт яны территориясенең эчендә генә яки көтүлекләрнең хуҗалары күзәтүе астында гына асрлырга тиеш.

182. Рөхсәт ителми:

- малларны балалар һәм спорт мәйданчыкларында, пляжларда, мәгариф һәм медицина оешмалары территорияләрендә урамда йөртү;

- гражданнарның күпләп ял итү урыннарында урнашкан пляжларда йорт хайваннарын урамда йөртү һәм аларны су объектларында коену;

- торак пунктлар территориясендә хайваннар һәм кошлар чыгарырга;

- хайваннарның хәрәкәтен контрольдә тота алмаган һәм урамда йөргәндә агрессив тәртибен чикли алмаган затлар, шулай ук яше яки сәламәтлеге аркасында хайваннарның хәрәкәтен контрольдә тота алмаган затлар хайваннарны урамда йөртү;

- вак күләмле этләрне урамда йөртү очракларыннан тыш, 14 яшькә җитмәгән затлар этләрен урамда йөртү;

- балкон, лоджияләрдә, торак йортларның гомуми файдалану урыннарында (чиктәш фатирлар коридорлары, баскыч клеткалары, чардак, подвал һәм башка ярдәмче биналарда) йорт хайваннарын һәм кошларын даими тоту);

- махсус чаралар (күргәзмәләр һ.б.) үткәрү урыннарыннан тыш, әлеге урыннардагы йорт хайваннарының булуы.

183. Йорт хайваннары һәм кошларның хуҗалары бурычлары:

-хайваннар авыруларын кисәтүне һәм терлекчелек продуктларына ветеринария-санитария мөнәсәбәтләрендә иминлекне тәэмин итә торган хуҗалык һәм ветеринария чараларын гамәлгә ашырырга, әйләнә-тирә мохитнең терлекчелек калдыклары белән пычрануына юл куймаска, шулай ук ел саен яңадан теркәлү чорында мәҗбүри дәвалау-профилактика чараларын үткәрергә;

- хайваннарны тору урынын даими контрольдә тоту;

- хайваннар чирләгәндә һәм алар егылган очракта, шулай ук аларны гадәти булмаган тотканда кичекмәстән ветеринария учреждениеләре белгечләренә хәбәр итәргә кирәк. Белгечләр килеп җиткәнче авыру билгеләре булган хайваннарны аерып тотарга кирәк;

-терлекләрне карау, диагностика тикшеренүләре, саклау алды прививкалары һәм дәвалау-профилактик эшкәртү өчен ветеринария белгечләре таләбе буенча бирергә.

184. Үлгән терлекләрне күмү махсус билгеләнгән урында махсуслаштырылган оешма тарафыннан башкарыла.

185. Үз территорияләрендә каравылчы этләре булган оешмалар бурычлы:

- теркәргә, эт гомуми нигезләрдә;

- этләрне ныклы бәйдә тотарга;

- килүчеләрне хайваннар белән тәэмин итү мөмкинлеген төшереп калдырырга;

- этләрне, территориягә кергәндә кисәтү язуы булган очракта, эш туктатылган

вакыттан яки гомуми файдаланудагы территориядән алынган территориядә генә бәйдән ычкындырырга.

186. Җәмәгать урыннарында озата баручылардан башка гына булган күзәтүчесез хайваннар тотылырга тиеш.

187. Күзәтүчесез хайваннарны аулау җирле үзидарә органнары белән төзелгән килешү буенча аларны тапкан махсуслаштырылган предприятие яки башка зат тарафыннан үтәлергә мөмкин.

188. Караучысыз хайваннарны тоту буенча чараларны гамәлгә ашыру хайваннарга карата гуманлы мөнәсәбәт һәм иҗтимагый әхлак нормаларын үтәү принципларына нигезләнә.

189. Рөхсәт ителми:

- судның тиешле карарыннан башка фатирлардан һәм шәхси йортлардан хайваннарны тартып алу;

- кибет, даруханәләр, коммуналь хезмәт күрсәтү предприятиеләре янында бәйдән ычкынган этләрне төшерергә һ. б.;

- ветеринар органнар киңәшеннән башка, приманкаларны һәм башка чараларны кулланырга.

IX. Кагыйдәләрнең үтәлешен контрольдә тоту

190. Физик һәм юридик затлар, вазыйфаи затлар җирлек территориясен төзекләндерү буенча әлеге Кагыйдәләр белән билгеләнгән таләпләрне үтәүне тәэмин итәргә тиеш.

191. Әлеге кагыйдәләрне бозган өчен административ хокук бозулар турында Татарстан Республикасы кодексы нигезендә (федераль законнарда һәм Россия Федерациясенең башка норматив хокукый актларында каралган нормаларны һәм кагыйдәләрне үз эченә алган, аларны үтәмәгән өчен административ хокук бозулар турында Россия Федерациясе Кодексы нигезендә җаваплылык билгеләнгән нигезләмәләрдән тыш) җаваплылыкка тартыла.

192. Төзекләндерү өлкәсендәге закон таләпләрен һәм муниципаль хокукый актларны үтәмәгән яки тиешенчә үтәмәгән өчен җаваплылыкка тарту әлеге таләпләрне үтәүдән һәм җибәрелгән җитешсезлекләрне бетерүдән азат итми.